

శ్రీ ర ను .

ఇదిభరతశాస్త్రీంబు నభ్యశింపగోరడు యెల్లవారలకు
నత్యంతోపయుక్తంబగునటుల, మృదుమధురవాక్యసమేతంబుగా
కోహళ, అద్దన, నారదాది, భరతశాస్త్రీంబుల బరిశీలించి,
రాజమహేంద్ర పురనివాసులగు

బ్రహ్మశ్రీ వేదుల సీతారామ శాస్త్రిలవారిచే

రచియింపబడిన

భరతసంగ్రహము

తదుక్తభావదర్పణ టీకాసమేతంబుగా

లేఖప్రమాద దోషరాహిత్యంబుగా

రాజమండ్రి

శ్రీకళానికేతన ముద్రాక్షరశాలయందు

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు

ముద్రించి ప్రచురింపబడినయె.

దీనివెల రు 1-4-0

1908

రిజిస్ట్రీ కాఫీరైట్

విషయస్ూచిక .

- 1 భావాధ్యాయము--యిందు శాస్త్రోపనయనము, అభినయలక్షణము, సభాలక్షణము, పాత్రలక్షణము, నటనలక్షణము, సభానాయకలక్షణము, శిరోభేదములు, నేత్రభేదములు, గ్రీవాభేదములు, హస్తద్వాదశేప్రాణములు, అసంయుతహస్తములు, సంయుతహస్తములు, ప్రస్థారహస్తములు, నష్టోద్దిష్టములు, యితరహస్తములు వాటికి స్థాననిరూపణములు మొదలుగాగల అనేకవిషయములు స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నవి.
- 2 రసప్రకరణము—యిందు నాయికానాయక లక్షణములు, వాటి భేదములు, శృంగారాదిరస భేదములు, ద్వాదశావస్థలు, సంచారీభావములు, ఆలంబనములు, తటస్థములు, వృద్ధీపనములు, రసాభాసలు, భావోదయము, భావసంధి, భావశబలత మొదలగు పెక్కువిషయములు వ్రాయబడినవి.
- 3 రాగప్రకరణము—నాదోత్పత్తి, శృతిభేదంబులు, 72 మేళకర్తలు ప్రస్థారమేరువులు, జన్యరాగములు మొదలగు విషయంబులుగలవు.
- 4 తాళప్రకరణము—యిందు తాళోత్పత్తియు, దశప్రాణవివరణంబును, ప్రస్థారమేరువులు, మార్గతాళములు, దేశీతాళములు వ్రాయబడినవిగా విశేషించి వ్రాయబడియున్నవి.
- 5 పాదప్రకరణము—సమవక్రపాదాదిభేదంబులు, తాండవాదిభేదంబులు, పంచప్రాణంబులు, కర్మత్రితయంబును, కళాపంచకము, న్యాయస్త్రయము గమనపంచకమును, మండలభేదములు మొదలగువిషయములు వ్రాయబడినవి.

భరతసంగ్రహము.

వెల		రూ. ల. పై.
క్యాలికో బెండ్		1—4—0
మార్బిల్ డిటో		1—2—0
సాదా డిటో		1—0—0

శిల్పిసంగ్రహము.

ఇందుగృహములు దేవాలయములు గోపురములు మొదలైనవి కట్టకొనుటకు ఆయములు శంఖుస్థాపనములు, 128 విమానములకు వేదికలమానములు స్త్రీ, పురుష నపుంసక భేదంబులు కోలతలురూపధ్యానంబులు వుపదేవతలు మొదలగు విషయంబులెల్లను భరద్వాజ సంహితనుంచి సంగ్రహముగా తెనుగుటీకతో వ్రాయబడినది—దీనివెల రూ0-6-0ఆరుఅణాలు.

భరతసంగ్రహమును. శిల్పిసంగ్రహమును. కావలయువారు

వేదులసీతారామశాస్త్రిల వారికి వ్రాసిపొందవచ్చును

రాజమండ్రి

మైరోడు, నెం415రు గృహం.

శ్రీరాములు

శ్రీ శారదాంబాయై నమః

భరతసంగ్రహము.

సీ॥ శ్రీగిరిజాధీశ శ్రీతహృదాబ్యుదినేశ
 భవహరకీనాశ భయవినాశ
 గోరాజఘనవాహ క్యూరాఠసవదాహ
 యగ రాజగేహాయార్యార్థ దేహ
 భవమదోధతిభంగభస్మవి లిస్తాంగ
 బాసూధృతకురంగ భరితగంగ, 14
 మురై శైలిశస్త్రస్యన్మునిజనస్తుతిపాత్ర
 పాలాగ్ని నేత్రపావసచరిత్ర

సీ॥ బాలమునిపాలలీలాక పాలమాల
 విధృతవరశూలదాన వాభీలహల,
 హాలవిచిత్రితగళవ్యాళ హరినిగమ
 పాలత్రిభువనపూజిత పాదసాంబా॥

తా॥ శ్రోభాయమానంబగు పార్వతీదేవికి పెనిమిటి అయినటువంటి
 న్ని భక్తులహృదయపద్మములకు సూర్యునివంటిన్ని జన్మరాహి
 త్యముజేయునట్టిన్ని యమునియొక్క భయమునునశింప జేయు
 నట్టిన్ని వృషభవాహనముగలుగు నట్టిన్ని క్యూరశత్రుడగు
 దక్షుడ్రజాపతియజ్ఞమునుదహించునట్టిన్ని శ్రీకైలపర్వతముగృహ
 ముగాగలుగునట్టిన్ని పుమార్ధధారుడై నలువంటిన్ని మదనగర్వా

భరతసంగ్రహము

భావములను నెంచి కులదైవముల ప్రేమతో నమస్కరించి నిగ
మాగమ వేత్తల గొనియాడి సాధులగొల్పి యీలోకముల
బుట్టించునట్టియుబోషించునట్టియు సంస్కారించునట్టియు నీకుసం
కీతిముగా నీస శతకంబుచేయుచున్నాను చిత్తగింపవలయును
కిరీటమంను ధరించుచంద్రుడుగల శిరస్సుగలుగు హేసాంబా॥

సీ. శ్రీకరంబగుచు నాస్త్రితజనాభారమై
జెన్నెందురాజరాజేంద్రపురము
ఱంగువేకులనామ కాన్వయసోముండు
యశ్శేష్వరాంహ్వయుఁడెలమివెలయు
తత్పుంతుండు గధరసన్దరు సీతారామ
యాఖ్యుడంజేవాను లలిగొలువ
భరతశాస్త్రార్థముల్బంధనముజేసి
బాలబోధాన్తమైబరగునలలు

గీ. భావసరాగతాళాను భరిత భరత
సంగ్రహముజేసి మీకుసంసంగభక్తి
నేనిజేకొనిబ్రావంగ జెల్లునుమ్ము
శైలతనయాధబింబశ్రీ శైలసాంబా॥

తా. సకలశోభాయమాసంబై సర్వజనాశ్రయముగా బ్రకాశించురా
జనుహేంద్రవరమునందు వేదలయశ్శేష్వరాంహ్వయుని కుమూ
రుండుగు సీతారామ శాస్త్రీశిష్యులు బాంధ్యించుటచేత భరత
శాస్త్రార్థింబులు బాలులకు బోధిజేయదలంచి భావరస రాగ
తాళములతో బ్రకాశించు నీభరత సంగ్రహము జేసిమీకు
సమర్పణ చేసెను దీన్నిగ్రహించిదయతో రక్షింపవలయును
అర్ధసాంశ్వర రూపుడగు శ్రీశైలనివాసుడగు హేసాంబా ॥

సీ నృత్తంబునాట్యంబు నృత్యమునంగను
 నలరుముత్తైరగుల నవనియందు
 రసభావములులేక రాగతాళముపీతో
 రంజితనృత్తమై రమ్యమగును
 నాటకంబులపూర్వ ననక ధాయతమైన
 నదియనాట్యంబని రవనిబుధులు
 రసభావతాళరా గసమన్వితంబైన
 నృత్యంబటంచు నెన్నికపహించు

గీ. నదియైరెండుదైరంగుల నతిశయిల్లు
 సగునులాశ్యంబు గూర్చుండినభినయింప
 నిలిచినటియింప నటనమానిందునృత్త
 లాస్యములుజూడ పర్వములగునుసాంబా

తా. నృత్తము నాట్యము నృత్యము అనిమూఢవిధములై యుండును
 రసభావరహితమై రాగతాళయంతంబగునది నృత్తంబనంబడును
 నాటకంబులయందు పూర్వమందైనదిగాని నూతనమైనదిగాని
 కథామ్యంబు గలిగియుండిన నాట్యంబనంబడును రసము భావ
 మురాగము తాళము గలిగియుండి బ్రకాశించునదినృత్యంబనం
 బడును ఆనృత్యము మరియు రెండువిధంబులై యుండును
 గూర్చునిసుఖితరముగా నభినయించునదిలాస్యంబనియునుతాళా
 నువర్తిగానిలిచినటు పాద విన్యాసరూపంబు గలది నటనమని
 యును నెప్పంబడును యిందునృత్తలాస్యంబులు బర్వముల
 యందు చూడనగును॥

సీ. శుభమహాలాతనముల సాబగునృత్యముజూడ
 నాయురారోగ్యంబులతిశయిల్లు!

వేదమున్నా లుగు వేదంబులంతుండి

ననువుగ వాద్యాభి నయనములను
గానర సాదుల గడువడిసమీకూర్చి

గడుదుఃఖ తతులను గడకు దివియ
గారణంబని ధర్మగా మార్థసిధికి.

గడగినారదునకు గరుణదెల్పె.

గీ॥ నద్ది రాజసభలందు నర్హునుగును

సభయు పట్టుస్త్రీ వేత్తల సహితమగుచు

హావభావజ్ఞుడును శాంతయశను విమల

గుణసమన్వితపతి గూడగూడు సాంభా॥

5

తా. శుభమహోత్సవములందు సుందరముగు నృత్యమును జూడ
ఆయురారోగ్యవృద్ధి నెందునని, బ్రహ్మదేవుడు రుగ్వేదమునుంచి
వాద్యమును యజుర్వేదమునుంచి అభినయమును సామవేదము
నుంచి గానమును అధర్వణవేదమునుంచి రసమును సంగ్రహించి
సకలదుఃఖములను పోగొట్టినని దయచే నారదునకు నుపదే
శించెను గాన నది రాజసభలయందు నాచరణార్హంబై యుండు
ను నాసభయును పట్టుస్త్రీవేత్తలగు విద్వజ్జనులతోగూడుకొని
హావభావముల గుర్తెరుగు వాడును శాంతుడును యశోవంతు
డును, నిర్మలమైన గుణములుగల సభానాయకునితో గూడియుం
డవలయును.

సీ. యిట్టిసభాధ్యక్షు డింపుగా ప్రాజ్ఞుఁఖుం

దుగనుహృజ్జనుల గూడుండనదియు

రంగమంటపమందు రమణియ్యతరపాత్ర

దనవెన్నునటుడు దక్షుణపుపార్శ్వ

ముసతాళధారుడు మురజాదగుడు ప్రక్క

వాని ప్రక్కలదాన వాద్యపరులు

వెనుకనుశృతిధారి వేడుక గానిల్చి

పాత్రానుసరణిగా పరగవలయు

గీ. పాత్రయునురూపరిసగుణ ప్రాజ్ఞయగుచు

లంబకుచకుబ్జపుష్పక్షీలనయుగాక,

హస్తరాంగాంగలయలచే సతిశిలులు

పాత్రనాట్యమునిడుశుభ ఫలముసాంబా||

6

తా. పైలక్షణములుగల సభానాయకుండు బంధునిత్రసమేతుండై తూర్పుముఖముగా గూర్చుండియుండు నదిరంగిస్థలంబనంబడును అట్టిరంగమధ్యంబున నానాలంకారశోభితయగు పాత్రనిలువనగు ను దానివెనుక నటుడును దక్షిణపుదిక్కున తాళధరుడును వాని ప్రక్కనుమృదంగధరుడును వాని ప్రక్కలనుగాన వాయిద్యములగు వేణు వీణ ఫిడెలు మొదలగువానిని వాయింపినారును వారివెనుక శృతిధారియును పాత్రననునర్పించి ప్రవర్తించవలయును పాత్రయును రూపరిసగుణవతి గావలయును కుబ్జయును పుష్పక్షీయు లంబకుచయు కృశాగియు గాకూడదు హస్తములయందును రాగములయందును తాళములయందును అంగిరా గాదులయందును సేర్పరిగాంబలయును అట్టిపాత్రచేయు నాట్యము శుభమునుగలుగజేయును

సీ. తారతాంబ్రములై న దగకాశ్యముననై న

తారాకృతిగమువ్యతతులగూర్చి

నీలిత్రాటను ముఖ్యుని మిడిచిపదముల

నూరునిన్నూరుగానుంపవలయు

భరతశాస్త్రోజ్జుడు బహురూపవంతుడు

సామర్థ్యచతురుడు సత్కులాను

మాన్యుడొనలుడు మద్దలతాళ శృతివీణ

వేణులు వెలిప్రాణ వితతులగును

గీ. త్వరయుధైర్యము శ్రద్ధయుదగినమతియు

నవరసాంచితవాక్కులు నశ్రమమును

భ్రమనిపుణతదృష్టి విధాంతి శేఖ

లనుపదియుపాత్రలో ప్రాణులగునుసాంబా॥

7

తా. వెండిచేతగాని రాగిచేతగాని కంచుచేతగాని నక్షత్రాకారము
లుగా మున్నవలను జేయించి నీలిధారమున గొచ్చినడుమ ముళ్ళు
వేయ మనుండనలయును అట్టిజంగులుకుడిపాదంబున నూరును
నెడమపాదంబున రెండువందలును యుండనలయును భరతశా
స్త్ర ప్రవీణుడును రూపవంతుడును సామర్థ్యముగలవాడును మం
చికులమునబుట్టినవాడును నగు నటుడును మద్దిల తాళము
శృతి వీణయు వేణువులనునూరును పాత్రోకుబహిష్పాణంబులనం
బుడును త్వరయు ధైర్యము శ్రద్ధయు బుద్ధియు మధురవాక్కులు
శ్రమలేకయుండుటయు భ్రమనిపుణత్వము మంచిదృష్టియు
ఆరుపదియును అంతఃప్రాణంబు లనబడును

సీ. గానబూర్వికులచే గరవినధర్మము

ల్లఱుపించిగణనాధు గణనజేసి

గురుదై నముల గడుగునిగొనిభజియించి

భక్తిచేసభవేడి బాచుగీత

మానకర్ణమును హస్తములజూపి భావంబు

నేత్రయుగంబుచే నేరుగబరచి

తాళంబుదనపాద తలమునస్తంధించి

రక్తిమార్గక్రిమారతినుతించి

గీ. హస్తములపైనిమతినిల్ప నుగు రసంబు

బల్కుశదార్థ మభినయం బనగబరగు

హార్యసాత్వికములవాచి కాంగికముల

నగునునాలుగు విధముల నదియుసాంబా॥

8

తా. గనుక బూర్వికులచే చెప్పబడురీతులు దెలుసుకొని గణపతిని గురువును దైవములను బ్రార్థించి సభావందనముజేసి దాను శాడుచుండు గీతార్థమును హస్తములచేతను భావంబు నేత్రముల చేతను తాళము పాదములచేతను గనుబరచుచు రక్తిగల మార్గముననుసరించి హస్తములపైని మనసు నిల్పినేని రసంబు బుట్టును దానుబలుకుచున్న శబ్దార్థము అభినయం బనంబడును. హార్యము వాచకము సాత్వికము అంగికములని అభినయము నాలుగువిధములుగా నుండును.

సీ. అంగికాభినయంబు సరయముగ్గతులంగ

మవలత్ర్యంగము పాంగములని

కటిపార్వకరకక్ష గళశిరంబులుసదా

అంగికసంజ్ఞనునతిశయిల్లు

వ్రదరమూపురపాణి లూరుజంఘలుప్పృష్ఠ

మునునెన్నవ్రత్యంగములనజెల్లు

మరిజానుకూర్పరమణిబంధములటండ్ర

పాంగముల్లుక్కుచెంపలునుచుబుక

గీ. తాలుభ్యాదృష్టిహనువులుతారకలును

అధర జిహ్వ శిరోలప నాంగుళులును

నగ్గునుప్రత్యంగఫల శిద్ధియంగికమున

జెప్పెదనునృత్యమునకగు చెల్లుసాంబా॥

8

తా. ఆభినయము మూడువిధములై యుండును అందు 1 అంగాభిగయ
నము 2 ప్రత్యంగాభి నయనము 3 వ్రపాంగాభి నయనము
పిరుదులు ప్రక్కలు హస్తములు శిరస్సు చంకలు మెడ అంగము
లగును భుజములు హస్తములు వెనుకభాగము కడుపు తొడలు
పిక్కలు ప్రత్యంగములు ముంజేతులు జానువులు కొందగు
ప్రత్యంగములుగా జెప్పిరి ముక్కు చెక్కిళ్లు గడ్డము
నేత్రములు కనుబొమ్మలు కనువాపలు హనుప్రదేశము అధర
ము నాలుక శిరస్సు ముఖము అంగుళులు వ్రపాంగములు అం
గాభినయనముచేత ప్రత్యంగాభినయనము శిద్ధించునుగాన
నృత్యమునకు తగినగీతియే యిందుచెప్పబడును॥ 8

వనవిధశిరోభేదములు

సీ. సమముగానుంచిన సమశిరంబగునది

స్థంబగర్వకోధసమితులందు

ఆరంభనృత్యక్రియాజపరహితవి

శ్వాసంబులకు జెల్లు సంతసముగ

నూర్ణ్వభాగముకెత్తియునుసమంబుగనుంప

నూర్ణాహితంబన నుచితమగును

చంద్రధ్వజవ్యోమచరతుంగమగువస్థు

చయముజూపుటయందు చనుచునుండు

గీ. ముందునలవంపగాన్దోముఖమగునది
 శిగ్గునకుభేదమూఁచుదుశ్చింతలంను
 మక్కువను మొక్కుటొందునుమంచినదుల
 దనరిస్తా నము సేయంగదగునుసాంబా॥

10

తా. శిరస్సుకదులకుండా సమముగనుంచిన నదిసమశిరంబగును 1 నది
 స్థంభించుటయందును గర్వమందును క్రోధమందును స్వత్యారం
 భమందును జపమునందును క్రియా రాహిత్యమందును చెల్లును॥
 1 పైకినెత్తి తిరిగినమముగానుంచిన శిరస్సు పూర్ణాహితశిరస్సు
 నబును 2 నది ఆకాశమందును సక్షులయందును జండాయం
 దును చంద్రనియందును సోడవగునస్తువులు జూపుటయందును
 చెల్లును 2 శిరస్సును క్రిందకువంచిననది అధోముఖ శిరస్సుగును
 3 నదిశిగ్గునందును దుఃఖమందును దురాలోచన చేయుటయం
 దును మూర్ఛయందును బ్రేమతో నమస్కరించుటయందును
 మహానదులస్తా నము చేయుటయందును చెల్లును॥ 3॥ 10

సీ. దలనుజక్రమునలె దగద్రిప్పినిలిపిన
 నాలోభితశిరంబటండ్లబుధులు
 గాఢనిద్రమదంబు గనుబిశాచవికల్ప
 ములదలదిరుగుమూర్ఛకగును॥
 వామదక్షిణములవడిదలగదిలింప
 ధుతశిరంబంచునం దురువిబధులు॥
 వలివస్తువులయందు వలదులేదనుటందు
 నెడలువీక్షించెనునొప్పునందు॥

గీ. జందుగోపమునందునాశ్చర్యమందు
 సమరమందల్లదావునాసవమునందు

తా. శిరస్సును గ్రమముగా క్రిందికి మీదికి ద్రిప్పిన నది, కంపితశిరంబు నంబడును 6 నది బెడలించుటందును బెడిదంబునంబును అధిక కోపమునందును బ్రశ్న సేయుటయందును వచ్చి కూర్చుండుమనుటయందును చెల్లును||6 శిరస్సును ప్రక్కకు ద్రిప్పిన నది పరాంజ్ఞుళు శిరస్సనబడును 7 నది కోపమునందును శిగ్గునందును అంబులపొదియందును కేశే బంధమునందును ఆలాగుననే యనుటయందును చెల్లును 7 శిరస్సును ప్రక్క గాపైకి నెత్తిన నది పుష్యీష్టశిరస్సనబడును 8 నది పామ్మనుటయందును పుచ్చుకొనుమనుటయందును దయతో రక్షింతుననుటయందును నక్షత్రగ్రహవిమా నాదుల గనుగొనుటందును వియుల బాడలను నెడకి చూచుటయందును చెల్లును||

8 12

సీ. పరగచామరముట్లు పారోర్ష్యర్థముల ద్రిప్ప
 బరివాహితంబన బరిఘ్నిల్లు
 వలచుటా మోదవార్ష్యాఖరుల్లనుటందు
 విరహావిచారోధ్వవితతిగనుట
 కగునప్పవిదములకనుదృష్టి బరగును
 ననిమిషత్వంబుగా సరయసమము
 అదియు నాట్యాది యందాశ్చర్యమందును
 దేవతులాదినిర్దేశ్యమందు

గీ. యితరచింతావినిశ్చయగతులకగును
 త్వరనుకనుబామ్మలను జక్రతతిగ ద్రిప్పి
 నాలోకితంబు వ్యక్తమానస్లుజూడ
 జక్రభ్రమణేచ్ఛలనుగనజనునుసాంబా

తా. చామరమువలె పారోర్ష్యభాగములయందు ద్రిప్పిన శిరస్సు

పరివాహిణ శిరస్సనబడును || 9 || నదివలచుటయందును యిష్టమునందును సంతోషమందును వాక్చాతుర్యమందును విరహమందును విచారమందును కైభాగమును జూచుటందును చెల్లును

ఋషివిధదృష్టి భేదములు

యెనిమిది విధములుగా నేత్రములయొక్క దృష్టి భేదములు గలవు అందుదేవతా స్త్రీలవలె రెప్పపాటులేక కన్నులుగదుపక చూచిన నది సమదృష్టియగును నది నాట్యాదియందును ఆశ్చర్యమందును దేవతాస్త్రీలయందును త్రాసుయొక్క ముల్లును జూచుటందును మఠినక ఆలోచనము కేయటయందును నిశ్చయపరిచుటందును చెల్లును||1|| కనుబొమ్మలను త్వరగా జక్రమువలె ద్రిప్పి స్వక్రముగా జూచిన నది ఆలోకితదృష్టియగును ||2|| ఆది చక్రమునందును భ్రమణమందును యిచ్ఛయందును చెల్లును||2|| 13

సీ. కడకంటివరకును గలయంగజూచిన

సాచిలీక్షణమండ్యసరిసమతులు

ఆశుగగుణియందునభిలాషమందును

నంశుగసూచినార్థాదులందు

నాలువునాట్యమునందు దుష్టమీసమునందు

దలచుటయందును దగునటండ్య

నుభయపార్శ్వంబుల నోరకన్నులజూడ

బ్రాలోకితంబున బ్రాభవిల్లు

గీ. బౌర్వములవస్తువుల దాను బారజూడ

సంన్నతేయంగగదలగ సారుగనగ

బుద్ధిజాడ్యాదులకుచగి బొల్పుమీరు
 నరగజూడనిమీలిత మగునుసాంబా

4

తా. కడకంటివరకును దృష్టివ్యాపించునట్లుచూచిననది సాచిదృష్టి
 యనంబడును ||3|| నది బాణమును గురినేయుటయందును కోరిక
 యందును కొంగుబట్టుటయందునువ్యభిచారనాట్యమందునుమీ
 సము దువ్రుటందునుచెల్లును ||3|| రెండుప్రకృతయందును నోర
 గండ్లగాజూచిననది బ్రాహ్మీకీతదృష్టిమగును ||4|| నదిప్రకృతను
 డు వస్తువులనుజూచుటందును సంజ్ఞచేయుటయందును గదులు
 టయందును సౌందర్యమును జూచుటందునుమతిమాలుటందును
 చెల్లును ||4|| సగముకన్నులు మూయనిమీలితదృష్టియగును 5||

సీ. మాన్యశౌగుఘలందు మదిమెక్కువగుటందు
 మరచుటందునుచైవమననమంగు

మొక్కుటందునుసూక్ష్మ మొనరజూచుటయందు

జెల్లుపైకినిదృష్టిజెలువమొప్ప

జేశీక్రిందుగనిష్పజెల్లునుల్లోకితం

బదిబూర్విభవతోరణానులందు

భ్వజమున్నంచౌసత్యమగువస్తువులయందు

దేవమంటపమందు దేజిల్లు

గీ. అగునుననువృత్తదృష్టిమీచరయు నెడల

కోపప్రీత్యాదులనుజూడకొనురుమీరు

నాపలోకితమగు క్రిందునరయునేని

ఛాయగనుగొనజచువంగ జనునుసాంబా ||5||

తా. పైనజెప్పిన నిమీలనదృష్టిమునునేష మందును మదమెక్కు
 వగుటయందును మరచుటయందును చైవప్రార్థనము జేయుట

యందునున మస్కారమును జేయుటయందును కొద్దిచూపుచూ
చుటయందును చెల్లును || 5 || దృష్టినిపైకిదిప్పి క్రిందుగాజూచిన
నది నుల్లోకితదృష్టయగును || 6 || నదిపూర్వజన్మమునందును ధ్వజ
మునందును గోపురమందును పొడవగునస్తువులయందును దేవ
తామంటపమునందును చెల్లును || 6 || క్రిందికిమీదికి గ్రిప్పినదృష్టిలను
వృత్తదృష్టియగును || 7 || నది కోపముతోగాని ప్రీతితోగాని
చూచుటయగును చెల్లును || 7 || క్రిందిగాజూచిన నది యపలో
కితదృష్టియగును || 8 || నది సిడజూచుటయందును చదువుటయం
దును చెల్లును || 8 ||

చతుర్విధగ్రీవాభేదములు

- సీ. అడ్డంబుగాదిప్ప నగునుండరగ్రీవ
మదిన్నేహమోదయత్నాదులందు
దలచుటకునుమంచిదనుటకు దగియుండు
నిరుగడలురగంబు కరణిగళము
క్రమముగాదిప్పతిరళ్చినమగునది
ఖడ్గభ్రమణనాగగతికిచెలు
నర్థచంద్రాకారమలరక్రక్కలదిప్ప
ఇరివర్తగ్రీవమైపరగునదియు
గీ. నడముగనాడుటందును నరులబోడ్ల
చెక్కులనుచుంబసముచేయ చెల్లుచుండు
కంపితముసాపురము గతిగళముదిప్ప
నగునుడోలార్థనాట్యంబులండుసాంబా ||

తా. అడ్డముగా ద్రిప్పినకంఠమును దరగ్రీవ మనంబుడును || 1 || నది
 స్నేహమందును యత్నమందును సంతోషమునందును వెనుక
 టివృత్తాంతంబునుదలచుకొనుటయందునుమంచిదనుటయందును
 చెల్లుచు || 1 || పామునడుచునట్లు రెండుప్రక్కలకు దిప్పినకంఠ
 ముతిరశ్చీనగ్రీవంబగును || 2 || నదికత్తినిద్రిప్పుటందును పామున
 డకయందును చెల్లుచు || 2 || ఆర్థచంద్రాకారముగా నిరుప్రక్క
 లకు ద్రిప్పినకంఠము పరివర్తగ్రీవమగును || 3 || నదిఅదముగా నా
 ట్యమాడుటయందును స్త్రీల చెక్కి-భృ ముద్దుబెట్టుకొనుటయం
 దును చెల్లును || 3 || పాపురపుకంఠమువలె వెనుకకు ముందుకు
 గ్రమముగా ద్రిప్పుమెడకంపిత గ్రీవమగుచు || 4 || నది నుయ్య
 లయాగుటయందును నాట్యమందును చెల్లును || 4. ||

ద్వాదశప్రాణములు

నీ. సకలహస్థములకు సమ్మదంబగుచును
 ది రెండుభాణముల్బరగుచుండు
 హస్తాంగుళులుజాపనది బ్రసారణముకుం
 చితముచై ముడువరేచితముగదుల
 నరమోడ్చువుంకితం పబవేష్టితముక్రిందు
 వెన్కరేరితమునుద్వెష్టితంబు
 మైకివ్యావృత్తియు బార్వముల్పరివృత్తి
 నెంచిజాచియు జేతులోగిగదల్చు
 గీ. సమధికవిహీనమగువ్రాహ సంజ్ఞకంబు
 వస్తురూపఘనస్థా నవరపతాక

చిల్కయోజనచేట్టలుచిహ్నమగును

వ్యంగ్యశబ్దార్థముగటికవెలయుసాంబా

17

తా. సకలహాస్థములకు పండ్రెండో ప్రాణములుగలవు అందు, హాస్థముల
యందలివేళ్ళను జూచిన నది బ్రహ్మారణ బ్రాణమగును వ్రేళ్ళు
ముడిచినకుంచిత ప్రాణమగును గదలించిన గేచిత ప్రాణమగును
సగము ముడిచిన పూజిత ప్రాణమగును క్రిందనుగా జేసిన అపవేష్టిత
ప్రాణమగును నెనుకీకువంచిన క్షీణిత ప్రాణమగును మైకి నెత్తిన
పుద్వేష్టిత ప్రాణమగును ప్రకీలయంగుపైకి నెత్తిన వ్యావృత్తి ప్రా
ణమగును చేతులుకొంచిననునుంచిననుగదలించిననుక్షీణిత ప్రా
ణమగును ప్రత్యక్షకారణములేని మనోపూహసంకేత ప్రాణమ
గును వస్తువయొక్క రూపము స్థానము నిశ్చయము జండాగా
ణప్రయోజనము చేట్టలుచిహ్న ప్రాణమగును స్వజ్ఞమగుశబ్దము
యొక్క ఆర్థనిశ్చయము టీకా ప్రాణమగును

12

స్తుప్రసిద్ధిములగు త్రింశదసంయుతహాస్థములు

సీ. అంగుష్ఠమునుపంచి నరచెయ్యజూచిన
నదియుబతాంకంబుననగ నెప్పు
వనమునందునిషేధవస్తుచయంబందు
వాయువందును ప్రతివర్షమందు
గమనమందునహంబుగానుండుటందును
బొడయండయందు గాబోవుటందు
సుకృతిక్రమమునందు సుకనమోహమునందు
సంబోధనమునందు సంకదమందు

గీ. ఆత్మవినియోగమ్మందునునశ్వమందు
 నతిశయాశిషమందునునలలయందు
 అంబుదమునందునచటగు ననుటయందు
 గమనశయనాదులందది గడగుసాంభా॥

18

తా. అంగుష్ఠమునువంచి దక్కినవ్రేళ్ళను సమముగాజూచిననదిబతాక

హస్తమగును | నదినసమునందునునస్తువుల నిషేధిం గుట
 యందును గాలియందును సవత్సరము నందును, నడు
 చుటయందును సమముగా నున్నదనుట యందును
 విస్తారమగు యండయందును కాగలదనుట యందును

మంచివరుసయందును దేవతాసమూహమందును సంబోధనము
 నందునుసముద్రమునందును తనగార్యమునందును గుర్రమునం
 దును ఆశీర్వాదించుటయందును తరంగమాలయందును మేఘము
 యందును ఆక్కడనే యనుటయందును ప్రక్కవేయుటయందు
 ను వెళ్ళుచునుటయందును చెల్లును॥

సీ. కడువడినలబతాకమునందనామిక

ముఘవగదృపతాకమునగునదియు

మకుటంబునందునమరనాధునకుశ్రీల

మకరికాప్రతాగ్ని మంటయందు

పరివర్తనమునందు పతిబత్నులనుటందు

బాణకపోలసంభావనందు

కులిశంబునందును కుటజార్థమందును

గేదంగినుమమందుగేలియొడు

గీ. నందుజిటికినవ్రేలొంపనరబతాక

మచిజిగురుబల్కగోవురమనుటయందు

క్షుర్కక చశ్యంగ కేతనశోభలందు

గట్టునందిద్దరనుటందు గడగుసాంబా||

19

తా. వెనుక జెప్పినబతాకహస్తమునీండు అనానికప్రేలునువొంచిననది

తృపతాక హస్తమగును || 2 || నది కిరీటమునందును

దేవేద్భవియందును స్థిలమృకరి కాపత్రములయం దును

అగ్నిమంటల యందును పరిసర్థము చేయుటయం

దును దంపతులయందును బాగామునందును చెక్కిళ్ళ

యందును కులిశాయధమునందును వృక్షమునందును మొగలి

పుష్పమునందును ఆక్షేపించుట యందును చెల్లును|| 2

తృపతాక హస్తమునందు జటికినప్రేలును వంచిన నది

అర్థపతాకహస్తమగును|| 3 || నది లేతచిగుళ్ళయం దును

పలకయందును గోపురము నందును జండా యందు

ను పర్వత శిఖరమునందును మంగలికత్తియందును రంప

మునందును గట్టునందును యిద్దరనుటందును చెల్లును|| 3||

సీ. అరిపతాకంబున నంగుళు లెడజేయ

గర్మరీముఖమనంగనుగడంగు

నదిదంటబాయుట వ్యత్యస్మైసఫా

నమునందు దొంగతనంబునందు

క్రిందనుబడుటందు క్రీగంటిచూపందు

డిందుమించందు ఖండించుటందు

పడక బాయుటయందు పవరంపుమృతియందు

పరగుశాఖాలతా పటలమందు

గీ. నందనామికనంగుచ్చమందుజేర్చి

నేనగునుగు నేర్చుబాపగ నగుమయార

హస్తమనితీగతిలక్షణై హానియకేకి

నె. సలుగన్నీరుగురులంగు నొప్పసాంబా ||20||

తా. పైనిజెప్పిన అర్థతాక హస్తంబోనందు తజకాసమధ్య మములు

యడముగా జేశి జూపిన కర్తరీముఖ హస్తమగును || 4 ||

నదిదంటబాయటయందను న్యత్యస్థమగుస్థానమందును దొంగతనమునందును క్రందిను బసటయంబును కీగంటి ప్రసారమునందును మెరుపునందును ఖండించుటయందును పడికి గి యుటయందును యుద్ధమున మృతిమొందుటయందు

ను చెల్లును || 4 || పైకిరీముఖహస్తంబున అనామికి ప్రేలును అం

గ్నోముఖోజ్జ్వే అన్యమగుప్రేస్థియచిన మయూరహస్తంబగును || 5 || నది తీగయందను తిలకిమును దిద్దుకొనుటయందును కొతియందును నెమలియందును కనుబొమ్మలయందును కన్నీళ్ళు తుడుచుటయందును ముంగు

రులదీగ్గుటయందును చెల్లును 5

సీ. మునుబతాకాంగ్ముమును నెడజేసిన

నదియుయర్థచంద్రాఖ్యహస్తమగును

నదియర్థశశియందునభిషేచనమునందు

నవయపములప్రేమ సంటుటందు

భల్లాయుకమునందు బ్రాకృతిబురుషుల

బ్రణుతీయందును వై న బ్రార్థనందు

దనుదానుదెలుపను ధ్యానంబుసేయను

దినగిన్నె మెడబట్టి దిపురుటందు

గీ. తర్జనబతాకమునవంక దగునురాళ్ళి
హస్తమధిమంచి యమ్మతాదులనుభవింప

ఛండతరమాదుతమునంగు జనునుయంద

నామికనువంప శుఖవదనంబుసాంబా

21

తా. ముందుజెప్పిన బతాకహస్థమున బొటనవ్రేలు జూచిననది ఆర్ధపం

ద్రహస్థమగును ||6|| నది యర్ధచంద్రియందును అభిషే-
కముచేయుటయందును ప్రేమతో శరీరమును నెమర్చు-
టందును భిల్లాయుధముంగును సామాన్యల ననుస్కా-
రమంగును బ్రార్థన చేయుటయంగును తినుదాను నెలు

పుకొనుటయంగును ధ్యాసముచేయుటయంగును అక్ష-
ముదిను గిన్నెయందును మెడబట్టి గొట్టుట యంగును
చెల్లును ||6|| పైబతాకహస్థమున త్విసవ్రేలువంచిన యెడల
అగాళహస్థమగును ||7|| నదియుంచుచియమృతం ధార్థములు

భుజించుటయందును ప్రళయవాయుపునందును చెల్లును||7||
పైఅరాళిహస్థంబున అనామిక వ్రేలువంచిన శుఖతుండ
హస్థమగును

8

సీ. బాణప్రయోగోగ్ర భావంబులందును
 బరిమరాహశ్యముల్బల్కుటందు
 కుంతాకృతినిజూప కొమరొప్పుచుండును
 ముష్టిహస్థమువ్రేళ్ళు*ముణచిజూప
 సిరమనుటందును సిగిబట్టుటందును
 వస్థవిభాగ వినాదమందు
 ముష్టిహస్థాంగుస్త మునుసూర్వమున కెత్త
 శిఖరహస్థంబన చెల్లుదాని
 గీ. * మదనకార్ముకశక్తితో మరములందు

పితలతర్పణమందున్న బియునియందు

కొగలించుటయందును కట్టుటందు

నోష్ఠరదనాదులనుజూప నెప్పుసాంబా

22

తా. పైనజెప్పిన శుకతుండహస్తము బాణమును ప్రయోగించుట యం

దును రహస్యముగా వాక్యములను బలుకుటయందును కుతమ

నునాయుధమును జూపుటయందును నుగ్రమగునభిప్ర

యమందును రహస్యముగా మాటలు చెప్పటందును చెల్లును

||8|| ప్రవేశ్యను ముడిచిఱాపిన నదిముష్టిహస్తముగును ||9||

నది స్థిరమనుట యందును శిగిబట్ట కొనుట యందును

వస్తువులు వేరు జేయుటయందును వివాదమునంనును చెల్లులు||9||

పైనజెప్పిన ముష్టిహస్తమునందలి ఆంగుష్ఠమునుపైకి నె

త్తిననది శిఖరహస్తంబగును ||10||నది మన్మథునియందు

ను ధనస్సునుబట్టుటందును శక్తియను నాయుధమును

బట్టుకొనుటందును శోమరమందును పితృదర్పణముచే

యుటయందును బియునియందును కొగలించుకొనుటయందును

కట్టుటయందును అధురోష్ఠమును జూపుటయందును దంతము

లగనుపరచుటయందును చెల్లును ||10||

సీ. శిఖరహస్తాంగుష్ఠశిఖను తర్జనివ్రేలు

వంపకపిఠాఖ్యవలనుమీరు

లలిరమాభారతు లకుదూపదీపాదు

లకుపాలుపిదుకుట లకునుపూల

చెండ్లనుధరింప చెరగుచేతనుబట్ట

చేతతాళముగొట్టచెల్లుచుండు

నాశ్యనూంగుష్ఠములొకతర్జనినిజేర్చు

కటకాముఖులబన గడగునదియు

గీ. బువ్వలనుదండలుగ గూర్పబూలుగోయ
 బాణమును మెల్ల గనునీడ్య బాగలిడగ
 గంధవాసనలను గ్రోలగప్పురాది
 వస్తువులనింపబలుకాడవర్తలుసాంశా

||23||

తా. ముందు జెప్పిన శిఖరహస్తాంగుష్టముపైని తర్జనవ్రేలువంచి జూ
 పిన నది కవిధహస్తమగును || 11 || నదిలక్ష్మీదేవియందును
 సరస్వతీయందును దైవమునకు ధూపదీపాదు లర్పణము
 చేయుటయందును పాలుపిచుకుట యందును పువ్వులబం
 తులను ధరించుటయందును చెంగుబట్టకొనుటయం
 దును చేతతాళము వాయిచుటయందును చెల్లును || 11

మధ్యమాంగుష్టములు తర్జనవ్రేలుతో జేర్చి తరమగువ్రేళ్లు
 జూచి జూపిన నది కటకాముఖహస్తంబగును || 12 || నది
 పువ్వులను దండలుగా జేయుటయందును పువ్వులనుగో
 యుటయందును బాణమును సంధించుట యందును విడి
 యమునిచ్చుటయందును పరిమేశద్రవ్యముని వాసనజూ
 చుటయందును కర్పూరము మొదలగువస్తువులు గలుపుటయం
 దును మాటలాడుటయందును చెల్లును || 12 || 23 ||

సీ కటకాముఖులబన గలతర్జనినియెత్తి
 జూపిననదియగు సూచిముఖము
 బానునియందును భావించుటందును
 నెకటిసూరని లేఖనుడువుటందు
 నలరుగ్రామమునందు నగునట్లనుటయందు
 యవ్వడెవ్వతియేది యందనంగ
 నదివాడనుటయందు సచ్చరువందును

నతికృత్యమృందఃమూలనుటయృందు

గీ. భేరిఠాయించుటకుబుద్ధి భేదమందు
జడను బాలించుటందును జక్రమందు
వ్యజనమందుది నాంతర వేళయందు
చత్ర దేహశలక నష్టనుసాంబా

24

తా. పైకటకా ముఖహస్తంబున తన్బ్రహ్మవేలు నెత్తి జూపినది సూచి

ముఖహస్తం గును || 12 || నదిసూర్యునియందును భావించు
టయందును నకటి నూగుయని లెక్కబెట్టుట యందును
పట్టణమునందును నటులనగు నుటయందును యనఁ
యన నెయ్యెదియందును అదివాఁడు ఆమెయను నర్థములయం
దనునాశ్చర్యమందును మిక్కిలి జిక్కుటయందును మూ

లయనుటయందును భేదని వాయింఠయందును భేదించుట
యందును జడను భావించుటయందును జక్రమునందును విసిని
కర్రయందును సంఖ్యకాలమునందును గొడుగునందును దేహ
మునందును నూగుటయందును శలకయందు చెల్లును || 13

సీ. పైసూచికరములోలను నంగుష్ఠము

జాపగ నది కళాచంద్రుడగును

పుంఖతాంగుళుల నింపుగ గూర్చి జూపిన

నద్యకోశంబనృరగుచుండు

దక్షిణములయందు దిరుశిపాలిశ్శృంధు

పాముపుట్టందునుత్పలములందు

మంకెనబువ్వుందు మారెడుబండందు

కువలయంబందుబూగుత్తియందు

గీ. నాబ్రఫలమందు లిదులవాననుటయందు

నల్పహార కపిధఫలంబులందు
 వర్తులమునందు చండులవైఖరంను
 ఘంటరూపంబుజూహంగగడుగుసాంబా

॥25॥

తా. పైనూచిముఖహస్తంబునందు ఆంగుష్ఠమును జాపిననది చంద్ర

కళాహస్తంబగును ॥14॥ నది కళామాత్ర చంద్రునియం
 దుచెల్లును 14 అభయహస్తంబును వ్రుంభత్రబాణంబుతో
 గూర్చిజూపిన నది పద్మకోశ హస్తంబగును 15 నది కో
 డిమొదలగువాటి గుడ్లయందును స్త్రీలస్థనములయందు

ను పాము పుట్టయందును నల్లకలువలయందును మంకె
 నబువ్వనందును మామిడిబండునందును భూమింకిడును
 బువ్వలగుత్తియందును మారెడుఫలమందిను బుప్పవర్ష
 మందును అల్పహారమునందును వెలగఫలము నందును

గుండ్రమగు వస్తువులయంగును బంతి యందును ఘంట
 యందును చెల్లును ॥ 25 ॥

స్తీ. అలపతాకంబున నర చెయ్యి కొంచము

నెంపనోరగశిరంబూష్పచుండు

మంచిగంధమునందు మంత్రోదకమునందు

మదగజశిరము నెమర్చుటందు

మహానియ్యఫణిశిర మందుమందంబందు

దేవదర్పణమందు దేజరిల్లు

నందునాద్యంతంబులగునంగుళులుజూప

నదిమ్మగశిరమన నలరుచుండు

గీ. కామినులచెక్కులకు కుచకలశములకు

ఘనదలంకారమిలుపడికట్టులందు

సకలమగువస్తువులుజేర్చునంచరింప
వెరపునందు వివాదందువెలయుసాంబా

తా. పైనిచెప్పిన బతాకహస్థంబున సరచెయ్యకొంచము పల్లముగా

నంచిజూపిననది సర్వశీరుష హస్థంబగును 16 నదిమంచి
గంధమునందును మంత్రోదకమునందును మదవ్రతేను
గుళిరస్సునెమర్పుటందును మండమందును పాముపడగ
యందును దేవతులకు దర్పణముచేయుట యధిదాను

చెల్లును 16 పైసర్వశీర్షహస్థంబుననంగుష్ఠ కనిష్ఠికములుజూపిన

నది మృగశీర్ష హస్థంబగును 17 నదిస్త్రీలకుచములయం
దును చెక్కిశ్చయందును నలంకరించుట యందునుగృహ
మునందును పడికట్టినంగును సకలవస్తువులనుచేర్చుట
యందును సంచరించుట యందును వెరపునందును

వివాదమందును చెల్లును.

17

సీ. వాధ్యమాంగుష్ఠముల్మరిననామిక జేర్చు

శింహ్వాముఖంబనస్థిధిచెందు

కుంజరమందునుకుండేలునందును

కమలమాలయుదర్శగదుపుటందు

వైద్యశాస్త్రధపక్వవైఖరుల్లనశింహ్వా

ముఖమునకును హేళామమునకు జెల్లు

పద్మకోశంబులోపల ననామికవంప

లాజ్జలహస్థమాలాలితముగ

గీ. బాలికాస్థనములసారుబయలుపరుప

చాతకరధాంగకముపోతచయముజూప

పోకనింబఫలంబులపోందుబరుప

మువ్వఘంటాకృతులబోల్ప మొనయుసాంబా|| 26

తా. అంగుష్ఠననామిక వ్రేల్చిను మధ్యమముతో జేర్చి దక్కినవ్రేల్చి

నుజాపిరనది శివ్యాముఖ హస్తంబగును 18 నదియేనుగ
యందును కుండలునందును కవలమాలయందును
దర్శిచుగి నుపుటందును వైన్యలుకొంపధిపాకమును గని
పెట్టుటయందును శింహ్యాముఖమునందును శాలామము
నందును చెల్లును 18 పద్మకోకహస్తమునం దనామికను

వంచిన నది లాంఛ్చిలహస్తమగును 19 నది బాలికాస్థన
మలయందును చాతికములు హంసలుగువ్వలు వీటియా
కారమును జూపుటందును పోకఫలమునందును నిమ్మఫ
లమునందును మువ్వయందును ఘంటయందును చెల్లును 19

అంగుళులను విరళాప్తి గాద్రిప్పిన

సోలపద్మంబనసాంపుమిారు

చారుతగంబందుచందురునందును

యావర్తనమునందు నద్దమందు

కోలాహలంబందు కోపంబునందును

కొనియాడుటందును కొప్పునందు

నిక చనవీనారవిదంబులందును

బడుతుకల్గబ్బిగుబ్బలులయందు

గీ. బాత్రమందును బండినబండునందు

బాయుటందును కలరవబంక్తులందు

గొప్పదనమందు మేడందుగుంటయందు

గ్రామమందును గ్రహమందు గ్రాలుసాంబా||

తా. వ్రేళ్ళుచిరళములుగా జేసినర్థచెఱ్ఱు పల్లముగున్నట్లు ద్రిప్పిజూపిన

నది సోలవద్దహస్తముగును 20 అదిచక్కదనమందును
చంద్రుని యందును సుడియందును అద్దమునందును
కలకలక్షనియందును కోవమునందును కొప్పునందును
కొనియాట యందును వికశించు కమలమాదును

స్త్రీలకుచములయందును బాత్రయందును బండిచఫలమందును
బాయటయందును జక్కువ బక్షులయందును గొప్పదనమందు
నుమేడయందును కొలనుయందును గ్రామమందును గ్రహము
నందును చెల్లును

27

సీ. దగదర్జనాది గాదనరునూడంగుళ

ములగల్పినామికామూలమందు

నంగుప్తమునువంచి నలకన్విష్కకజాప

చతురహస్థంబనస్తనునునదియు

స్వర్ణంబు నందురసాస్వాదనమునందు

సరసంబునందునానవమునందు

తైలాదులందునుతడియందుత్రాంత్రబాది

లోహలోచనయుగ్మలోలతలకు

గీ. దనరుమ్మగనాభిఛాయభేదంబునందు

మందగమనంబు నందుబ్రమాదమందు

కొంచమనుటందు తునకలకొమగునందు

దుఃఖమునకొప్పుదురితవిదూరసాంబా

తా. తర్జనవ్రేలు మొదలు మూడువ్రేళ్ళుజూచి అనామికవ్రేలు మొద

ట బొటనవ్రేలువంచి నిటోకినవ్రేలుబాచిననడి చతుర
 హస్తంబగును 21 నడిబంగారిమునందను రినమునుద్రా
 వుటందును సరసమునాచును మద్దియునందను వైలా
 దులందును తడియంగును తాంబ్రానిలో హముల యందు
 ను నేత్రములయందము బావులుచును కుంభాకాయందునువర్ణ
 భేదమునందును మెల్లగానడుచుటందును బ్రహ్మాచయందును
 కొంచ మనుటందును తులకలయందును దుఃఖమునందును
 చెల్లును

21

సీ. అంగుష్ఠమునుమధ్యమాంగుళీంబుల జేచ్చి
 ముణిచిత్తర్జవినస్యములనుజాప
 భ్రమరహస్తంబది భ్రమర యోగంబందు
 హరిబిక బెక్కురులంఘచెందు
 నడివ్రేలుమొదలుగా నగువేళ్ళువెలిజించి
 అంగుష్ఠ తర్జనులరయగూర్చి
 హంసాస్యమది సోహమ నెడిభావంబందు
 బొట్టుగట్టను నీటిబొట్టునందు

గీ. వత్తి నెగమీటుటందును వరయుటందు
 పులకలందునుముత్తింపుచూసలందు
 బలుకుటందునుదృఢమందు బటమునందు
 చిత్తరులయందునుమమందు చెల్లునాంబా॥

29

తా. మద్యంవ్రేలు అంగుష్ఠమున జేర్చి తర్జనవ్రేలువంచి దక్కిన

ప్రవేశ్యజాచిన నవిభ్రామరహస్థంబగును 22 నదితుష్కొద
యందును బెక్కరుపక్షులయందును యోగధ్యానముండును
కోవిలయందును చెల్లున 22 నడివేలు మొదలుకొని
మూడుప్రవేశ్యునెడముగా జాచి తర్జనవేలుసంస్కృతమున
జేచిననది హంసాస్యహస్థంబగును 23 నది సోహంబను

అభిప్రాయమందును పుష్పముడివేయుటయందును నీటిబా
ట్టుచందును వత్తి నెగమీటుటయందును వరపుటయందు
ను గగురుపాటుచందును ముత్తైపు పూసలయందునుమా
టలాడుటయందును ధైర్యమందును బటమువ్రాయుటం

దుచుచిత్రలేఖనమునందును మల్లిపువ్వులదండయ్యదును చెల్లుచు. 23
సీ. నురగసిరంబందు నెగికిన్పకజాప

హంసపక్షుఖ్యును నతిశయిల్లు

గట్టుగట్టనుగోటగాబోవుననుటందు

గురినందునారని గూర్చుటందు

లలిపద్మకోశాంగుళములు వేమరుజాప

సందంశహస్థమాసమ్మతముగ

బలినిచ్చుటందును బడుగాయమందును

బురుగునందునుభీతి బుట్టుటందు

గీ. హాహారాద్యర్చనమునందునైదునందు

తగునుదారతయందునుదగునటండ్రు

ముణచిప్రవేశ్యనుజూపగముకుళమదియు

దానజపభోజనములందు దగునుసాంబా॥

తా. సర్వశీర్షహస్థంబునందు జటికినవేలునుజూచిన నది హంసపక్షు.

హస్తంబగును 24 నది గట్టవేయటయందును గోరుచేన
గుననుటయందును గురిశేయటయందును ఆరుయనిచెప్పి
టయందును చెల్లును 24 షడ్మకోశహస్తము ప్రవేశ్యనుతిరి
గీ తిరిగిజూపిన నది సందంశ హస్తమగును 25 నది బలిని

వేయటయందును బడినగాయము నందును క్రిమి
యందును భయము గలుగుబయందును శివకేశవుల
బూజించుటయందును అనునలాని చెప్పటయందును

దగిన అతిశయమందును చెల్లును 25 ప్రవేశ్యను ముడుచి
జూపిన నది ముకుళహస్తంబగును 26 నది దానమందును
జపమునందును భోజనమునందును చెల్లును 29

ముకుళహస్తంబున ముడువతర్జనప్రవేలు
తాంబ్రచూడంబనదనరునదియు
కొంగవంతుయుదూడ కోడికాకమువ్రాలు
ముగ్గోకములు శరాలములకుదగును
నాద్యంతములయందు నమరుప్రవేశ్యనువంచి
సేమాంగుళులనెడ జేసిచూప
నదిద్రిశూలాఖ్యహస్తంబననలగును
బిల్వత్రీసంఖ్యకు బేర్చిమెప్పు

గీ. షడ్మకోశాంగుళులవంప బరుగువూణా
నాభమదిమృగకమఠ వానరములందు
నర్థనూచికపిద్ధమధ్యమముజూప
శాబకాంకురక్రిములందు జనునుసాంబా॥

తా. పైముకుళ హస్తమునందు త్తజ్జనప్రవేలును సగమువంచిన నది తాంబ్రచూడహస్తంబగును 27

నదికొం? యందును వంకెయందును దూడయందును కోడి యంచును కాకియందును వ్రాలుయందును మూడులోక ములయంచును శూలమునందును చెల్లును 27 సంగుప్త

కస్త్యములు నంచినేసించిన ప్రవేశ్యను నెడముగానుంచి చాచిననది త్రిశూల హస్తమగును 28 నది మాకేడి ద శములయంచును మూసుయను సంఖ్యయందును చెల్లును

28 పైకద్యకోశహస్తముప్రవేశ్యముడిచి జూపిన నదివ్రాణానాభహస్తమగును 29 నది తాబేలునందును కోటి యందును మృగముఖము నందును చెల్లును 29 పైకపి

ధహస్తమున మధ్యనుప్రవేలు జూపిననది అర్థనూచిహస్త మగును 30 నది మొలకలయందును క్రిములయందును చెల్లును

30

నుప్రసిద్ధమగు లుగువదినాలుగు సంయుత హస్తంబులు

సీ. నీయసంయుతములు నినుమడిగాగూర్చ

సంయుతంబులు ననసమ్మదమగు

అందుముఖ్యంబులైయలరు నిర్వదినాల్గు

నాట్యానుగూఢములై నమరుచుండు
 లాలిత్యపదముల లక్ష్యలక్షణముల
 శాస్తానుసరణిగానన్ను తింతు
 నలకతాకములు కెంపకచేతిలో జేర్చు
 సంజలిహస్తానంబులు

గీ. వై నగురువిప్రవరులకు దలకీమొక్క
 నిటలముఖిహృదయములంగన నిడగవలయు
 యుక్తి గాహింపింపుగునెనయోక్తి ధ్యాస
 శివ్రయాపు 2. సూరిం చెల్లుసాగెనా

93

తా. పైయనయుత హస్తములను కెంపక చేతులలో ననుమాన్చిచూపు
 చున్న యడలను ననేకములగు నయతహస్తంబులు బుట్టించు
 డునుటందునాట్యమునకు దగునీతిగాయినునది నాలుగుముఖ్యము
 లైనవి మృదునగు పదమహో లక్ష్యలక్షణములు శాస్త్రవిధి
 గాయించు వ్రాయబడుచున్నవి కెంపకహస్తములు నగచే
 తిలో జేర్చిజూపిననది అంజలి హస్తమనంబును 1 నది దేవతలకు
 నమస్కరించునపుడు సిగన్నునందును గురువులకు నమస్కరించు
 నపుడు ముఖమునందును బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించునపుడు
 హృదయమునందును జేర్చవలయును మరియును యేమిసేయు
 దుననుటయందును వినయమునందును ధ్యానముచేయుటయందా
 ను యీశ్వరునిరూపము నిరూపించుటయందును చెల్లును 1 93

సీ. అంజలిహస్తంబునందాది తుదపార్శ్వ
 కరకలనకపోత కరమనబడు
 నరటిపుష్పమునందు నంగీకరణమందు
 నమృతవస్తుగ్రహణంబునందు

సంపుటశితపూగసక్రమాఃఘనందు
 వినయమాదీఫల వితతులందు

అన్యోన్యమంగుభు లంతరాశములుగా
 జేర్పకర్కటమన జెల్లుచుండు

గీ దుఃఖనచనగబులందానుతుంగమందు
 కటకమందునుగోమ్మనుగదుపుటందు
 మూగుమూకందు పెనుదరమూఱుటందు

తాను దేహశ్రమము బాధదగునుసాంబా|| 34

తా. పైఅంజలిహస్తముయొక్కచివర మొదటిభాగములు సమముగా జేర్చిన యడనది కపోతహస్తమగును 2 అది అరటివువ్వనందును అంగీకారమందును అమృతయుక్తమగు వస్తువులుగ్రహించుటం దాను భరణియందును తెల్లపోకలయందును సప్రప్రమాణము నంగును వినయమందును మాదీపలమునందును చెల్లును 2 పరస్పరమువ్రేళ్ళను మెండొంటిలో సంతరాశములుగా జేశిచూ సిన నది కటకహస్తంబగును 3 నది దుఃఖవాక్యముల యందును నానలించుటయందును ఏడ్రకాయయందును కొమ్మనుగదుపుట యంగునుశరీరాయాసమును దీర్చుకొనుటయందును చెల్లును 34

సీ. మర్దిబతాకయుగంబు మఃశికట్టుతోజేర్ప
 స్వస్థికహస్తహా సంమృతముగ

వరుణాశ్వనుంగువివాదందుభయమున
 వాపోవుటందు స్థనంబునందు

నూరుదేశంబున నుంపబతాకము
 ల్పదియుడోలానామ హస్తమగును

నధికమందంబందు నాలశ్యమంగుఘ

మోహాధికవిలాసమూరలందు

గీ. సర్పశిరదుగకరముల సంపుటంబు

పుష్పపుటహాస్థమదిమంత్రపుష్పమండు

దానహారతులకు సర్వ్యాదానమునకు

ధాన్యసురుఫలములుగొన దగునుసాంబా

35

తా. పైసజెప్పిన కంఠు పతాకహాస్థంబులు ముగ్ధకీర్తిహారో జేచ్చిన నది స్వస్థికీహాస్థంబగును 4 నది మొసలియందును వివాదిమం దును భయముతో దుఃఖించుట యందును వాఙ్మంచుటయందును చెల్లును 4 తొడలకు సమముగా కెంఠు పతాకహాస్థంబు లుంచి నది డోలాహాస్థమగును 5 నదివిక్కిలిమండమందను ఆలస్య ముచేయుటయందును మోహమునందను విలాసమునందను మూర్ఖయందును చెల్లును 6 కెంఠుసర్పకీర్తిహాస్థంబులు సంపు టముగాగూర్చిననది పుష్పపుట హాస్థంబగును 6 నది మంత్ర పుష్పమునందుగు అర్ఘ్యదాన మునందును హారణిచ్చుటయం దును ధాన్యము పుష్పములు పండ్లచేకొనుటందును చెల్లును 6 35

సే. బాహుమూలమునుంప బడుమృగశిరములు

నుత్పంగమగునంచునుత్పసింత్ప

నాలింగనమునందు నతిసిగునందును

నామోదకుచగోప నములయందు

సర్పచంద్రాస్థంబునందు శిఖరముంప

సివలింగమగునది శివునియందు

కటకాముఖద్వందగములురుబందంబు

కటకవర్ధనమనగడగునదియు

గీ. పరిణయాశీర్వచనపూజపట్టబంధ
 జక్కిణినాట్యరతిభేదజగ్దదండ
 లాస్యకోపోషశమవాక్యలాలనమటల
 రూఢి తృణరణములకునా రూఢిసాంబా

36

తా. శంషుమ్మగశీర్ల హస్తములు భుజములములందు జేర్చినది ను
 త్సంగహస్తమగును 7 నదికా గలించుకొనుటందునుమిక్కలిసిగ్గునం
 దును అంగీకారమందును స్థనముల మరుగుచేయుట యందును
 చెల్లుచు 7 కుడిచేత శిఖిగహస్తము నెడమచేత అర్థచంద్రహస్త
 ము హృదయసమీపమున బట్టిజూపినది శివలింగహస్తమగును
 8 నది శివునియందు చెల్లుచు 8 రెండుకటకాముఖ హస్తములు
 స్వస్థికాకారముగా జూపినది కటకావర్ణన హస్తమగును 9 నది
 పెప్పెదీవనయందును పూజయందును పట్టాభిషేకమునందును
 జక్కిణినాట్యమందును శృంగారమందును పిచారమునందును
 జటకోలాటము వేయుటయందును కోపోషశమనమును చేయు
 టయందును తృణమునందును రణమునందును చెల్లుచు 9 36

సీ. మునుక ర్తరీహస్తములస్వస్థికంబుగా
 గలయగ ర్తరిస్వస్థికమనవెలయు

జగవర్వతాగ్రపాపశాఖలందగు
 భ్రమరహస్తయుగంబుబరగగూర్చి
 ముఖ్యమాంగుష్ఠముల్మానుగాజూపిన
 శకటమెచలగునిశాఛరులకు

శిఖిరహస్తంబునక్షియ్యమానంగుష్ఠ
 ఘనునిత్రాంగుష్ఠముననుగూర్చి

గీ. తజన్మిమొదలగు వ్రేళ్ళుద్దగఱుజాప
 శంఖకరమగునది చెల్లుశంఖమునకు
 అర్ధశశిహస్తములు రెండునడ్డముగను
 జేర్చిగనుజక్రమగునందు జెందుసాంబా

37

తా. పైరెండుకర్తరీ హస్తములు స్వస్థికాకారముగా గూర్చినది
 కర్తరీస్వస్థికహస్తమగును 10 నదిపర్వత శిఖరమందును చెట్టుకొ
 మ్మలయందును చెల్లును 10 రెండు భ్రమరహస్తంబులు నమ
 ముగా జేర్చిను క్షమాంగుష్ఠములు జూపిననది శకటహస్తంబగును 11
 నది రాక్షసులయందు చెల్లును 11 శిఖరహస్తములోనుండు సం
 గుష్ఠమును నితరాంగుష్ఠముతో చేర్చి తర్జనమొదలగు వ్రేళ్ళు
 బాచిననది శంఖహస్తమగును 12 నది శంఖమునందు చెల్లును 12
 అర్ధచంద్రాస్తములు నెకటిపై నెకటి అడ్డముగా జేర్చిననది చ
 క్రహస్తమగును 13 నది చక్రమందు చెల్లును 13 37

సీ. అందువ్రేళ్ళనునంపనగునంపుటంబన

నదిసంపుటార్థ గోప్యంబులందు

తగసూచికరవక్రతర్జనిబందంబు

పాశహస్తముబందపాశకలహ

ములకగుమ్మగశీర్షములకనిష్ఠకములు

లంకెగాగూర్చగీలకమటండ్రు

న్నేహవినయమందు చెందుబతాకము

లోంఱొంటిపైనుంచి నెప్పమీర

గీ. నందుకడవ్రేళ్ళ నెంచిననగునుమీస

నదియును ఛార్థముండుననమృతియుండు

జక్రముననాదితుడ్డ వ్రేళ్ళుబాచియితర

ములముడువగూర్చుముగుగూర్చుముసకుసాంబా 38

తా. పైచక్రహస్తమునందలి వ్రేళ్ళుకీంచి చూపిననది సంపుటహస్తము గును 14 నదిసంపుటమునందును ధనాదుల దాచుటయందును చెల్లును రెండుసూచీహస్తముల తర్జనవ్రేళ్ళు లంకెగాగూర్చు నది పాశహస్తముగును 15 నదితాడుతోకట్టుటందును కలహము నందును చెల్లును 15 రెండుమృగశీర్షహస్తముల చిటికినవ్రేళ్ళు ను లంకెగావేయనది గీలకహస్తముగును 16 నదిస్తేహమందును విషయమునందును చెల్లును 16 రెండుబతాకహస్తములు నెంక దానిపై నెకిటిచేర్చి అందునంగుట్ట కనిష్ఠికల నాచిననది మ ఛహస్తముగును 17 నది మఞార్థమందుచెల్లును 17 పైచక్రహస్త మున వ్రేళ్ళుముడిచి అంగుట్టచిటికనవ్రేళ్ళును బాచిననది కూ ర్చహస్తముగును 18 నది గూర్చుమునందు చెల్లును 18 38

సీ. మునుమృగశిరము లిమ్ముగ జతగాగూర్చి
కనిష్ఠికాంగుట్టముల్కలయజేర్చు

నదివరాహకరంబు నగువరాహంబందు

నడ్డంబుగను రెండు సర్గచంద్ర

కరములంగుట్టముల్కలయంగ జేర్చిన

గరుడహస్తంబది గరుడసకగు

మఠినర్పశీర్షముల్కణికట్టుతో జేర్చు

నాగబంధంబన నతిశయిల్లు

గీ. పరగధర్వణమంత్రజ పంబునందు

నురగబంధంబునందును నురగమిధున

ములనిరూపింపబోదరిండ్లముదువ్రజూప
ననులతరక్రీడలకు నదియగుసాంబా

39

తా. కెండు మృగశీరుష హస్తంబులు జతగాసూన్చి అందుకన్నిప్తికాం
గుష్టములుజేర్చిననది వరాహహస్తంబగును 18 నదినరాహమందు
చెల్లును 19 కెండుఅర్ధచంద్ర హస్తంబులు నక్షముగాబట్టి నంగు
ష్టములనుజేర్చిననది గరుడహస్తంబగును 20 నదిగరుడునియందు
చెల్లును 20 కెండుసర్పశీర్షహస్తంబులు మణికట్టయోజేర్చి బట్టిన
నదినాంగబంధహస్తంబగును 21 నదిఅధర్వణ మంత్రజపమునం
దును నాగబాధంబునందును నాగదంపతులయందును పోదరిండ్ల
నూపుటయందును నిర్మలమగు క్రీడలయందును చెల్లును 21 39

సీ, చతురకనంబుల జతసూన్చివాటిపై

నంగుష్టతజకనుచురజూప

నదిఖట్వమాదిఖట్వమంచుగుమణిబంధ

మునకవిధంబుల మొనశిసూప

నదిగండ్భేరుండమునెఱిహస్తంబగు

తథంపతులయందు దగునటండ్పు

నలవడ్డిముల నెదనమంగగజూపిన

ననహిధమదియన సతిశయిల్లు

గీ. నందనుగునాటపాటలయందు సోలపు

కందుకక్రీడలకు కుచకలశములకు

దేనగురుబుధహస్తములైలివికొలది

కర్త చేదిప్టానుగుణముగాగలుగుసాంబా

40

తా. పయిస్థచెప్పిన చతురహస్తంబులు నెకటిపై నెకటి జేర్చిఅందు
అంగుష్టతజకనివ్రేళ్ళను జూచిననది ఖట్వహస్తంబగును 22 నది

మంచమునందు చెల్లును 22 రెండుకపిధహస్థంబులు మణికట్టు
తో జేర్చి బట్టిననది గండభేరుండహస్థంబగును 23 నది గండ భే
రుండమునందు చెల్లును 23 రెండుసోలపద్మహస్థంబులు యెదకు
సరిగా జేర్చిజూపిననది యవహిధహస్థంబగును 24 నదిశృంగార
మగునాట్యమునందును విలాసార్థమగు బంతులాటయందును
స్థనములయందును చెల్లును 24 జేనతులు గుగువులుపండితులు
యింకాయితరములను గూర్చియు దేనికీహస్థము లూహింపనల
యనో వారుచేయు కార్యములను బట్టియు నివాసస్థానము
జెండా చేష్టలు వాహనములు చేయుకార్యములు యింకాని
తరకారణములు నూహించినందుకు నుపయుక్తములగు పైహా
స్థములను జూపుచుండిన వానివారి హస్థములగును నవి అర్థా
ను గుణములుగా నుండవలయును 40

సీ, అంగుష్ఠమాదిగా సగుసంగుళంబులు

వరవిప్రరాజస్య వైశ్యశూద్ర

సంకరజాతినాసమృతంబగుచుండు

హస్థబ్రధానాంగుళాదికమున

జాతిభేదంబులన్జాంగిహస్థంబులు

బ్రహ్మిణ్యునునైదుబ్రాణములను

గీ. అట్టిహస్థంబులందగు నంశములను

హస్థభాషానుసరణుల నరయునట్టి

బ్రాహ్మణులనదగువిబుధులబాప్తివలన

కర్తకనుగుణముగ బేర్లుగలుగుసాంభా

41

తా. బొటనవ్రేలు మొదలునైదువ్రేళ్ళును వరుసగా బ్రహ్మక్షత్రియవై
శ్యశూద్ర సంకర జాతులనంబడును హస్థములయందు బ్రధానమగు

వ్రేళ్ళచేత హస్తములజాతులు దెలుసుకొన నగును అట్టి హస్తము
 వైదు బ్రాణములచేతమాత్రము బ్రహ్మింపబడును పుష్కరాణ
 ములు బ్రాణములనే ననునొంచును చిహ్న బ్రాణవతార్థటీకా
 బ్రాణములు బ్రహ్మారమ్యములుగావు అట్టిబ్రహ్మారమునందలి
 గుర్తులు బ్రాణసంఖ్యములుగాను హస్తగుళుగుర్తులు లఘుపు
 లరీతిగాను నుంచి బ్రహ్మింపవలయును స్వబ్రహ్మింపగా సగు
 హస్తంబులచుందలి పుష్కరయోగములను హస్తాభాషానుగీతలనేరి
 గియండుబండితులయొక్క సహవాసమునల్ల నుపయోగముల
 కు దగియండునట్టి బేర్లు బెట్టుకుని వాడుకొనవలయును పుదా
 హరణము ద్వాదశ బ్రాణములలోను మొదటిదగు బ్రసారణ
 బ్రాణమును రెండవదియగు కుంచిత బ్రాణముచేత బ్రహ్మించి
 కనుబకుచుచున్నాను నారీతిగా మిగిలిననాలుగు బ్రాణములకు
 బరస్పర భేదంబులూహింపవలయును బ్రస్తారమునకు గురుతులు
 బ్రసారణమునకు (1) నిడపగీటులు కుంచితమునకు ౨ అర్థచం
 ద్రాకారముగాను యుండును

సంఖ్య	అంగుష్ఠము	తలచి	మధ్యము	కనామిక	కర్ణిక	పేర్లు
1	1	1	1	1	1	లభయము
2	౧	1	1	1	1	సతాకము
3	1	౧	1	1	1	వాయుహస్త
4	౧	౧	1	1	1	అరాళము
5	1	1	౧	1	1	విరావతము
6	౧	1	౧	1	1	భృంగము

7	1	∪	∪	1	1	ఖంజరీటము
8	∪	∪	∪	1	1	కటకాముఖ
9	1	1	1	∪	1	ఘడికా
10	∪	1	1	∪	1	తృపతాకము
11	1	∪	1	∪	1	విహంగము
12	∪	∪	1	∪	1	మర్కటము
13	1	1	∪	∪	1	నిర్ఘృతము
14	∪	1	∪	∪	1	శింహ్వాము
15	1	∪	∪	∪	1	జంక
16	∪	∪	∪	∪	1	మరుబాణం
17	1	1	1	1	∪	చిరుస్లవము
18	∪	1	1	1	∪	క్రీశూలము
19	1	∪	1	1	∪	వాయసము
20	∪	∪	1	1	∪	కుకుందము
21	1	1	∪	1	∪	వజ్రశృంగము
22	∪	1	∪	1	∪	గోధిహస్థం
23	1	∪	∪	1	∪	నీచాలసము
24	∪	∪	∪	1	∪	బెబ్బులిహస్థ
25	1	1	1	∪	∪	క్రచము
26	∪	1	1	∪	∪	అర్ధపతాకము
27	1	∪	1	∪	∪	జలూకము
28	∪	∪	1	∪	∪	మకరము
29	1	1	∪	∪	∪	చంద్రకళా
30	∪	1	∪	∪	∪	సూచిహస్థం
31	1	∪	∪	∪	∪	శిఖరము
	∪	∪	∪	∪	∪	పూర్ణనాభము

అభయపతాక వాయవయర్తైర్భావ

తముభ్యంగఖంజరీటంబుకటక

ముఖభంగీతృపతాకమునువిహంగముమర్క

టమునిర్ధళితవనాటములరేడు

జంకయు మరుబాణ చిరుపల్లవత్రిశూల

వాయసంబుకుకుందవజ్రశృంగ

నోధినీచాలసగురు శరభంబుక

కచమర్ధమగుబతాకముజలూక

గీ. మకరచంద్రకళాహస్త మరయసూచి

శిఖరమునువ్రాణానాభముల్పెల్లుమిారి

ముప్పదియైండుహస్తముల్కునిముహోడ

కుంచితబ్రహ్మరణంబులుగూర్పసాంబా

42

కా. బ్రహ్మరణబ్రాణమును కుంచితబ్రాణము చేతబ్రహ్మరణించినయడల

32 అనయతహస్తములు బుట్టను వాసినామంబులు బ్రహ్మర

పంక్తులు పైచెక్రమున వినరింపబడియున్నవి పైకేతిగా బ్రహ్మర

ణపుంఖతములు బ్రహ్మరణించిన 32 బ్రహ్మరణ అపవేత్తములు బ్ర

హ్మరణించిన 32ను బ్రహ్మరణ క్రేతములు బ్రహ్మరణించిన 32 వెరశి

128 అను లోమసంయత ములునిలోమ సంయతలు 128

వెరశి 256 అనయత హస్తములు బుట్టలు గ్రందవిస్థారభిజిచే

సంక్షేపింపబడెను 42

సీ. వృద్ధిక్రమనందూర్ధ్వ భాగంబున

ద్విగుణాంకములునిల్పిదేజిల్లు

తొలిబ్రాణసంఖ్యల తోడరిమొత్తముజేసి

నందుపై నొక్కటినమరగూర్ప

బ్రహ్మారపంక్తినిబ్రబలు మాస్థంబగు
 నుద్దిష్టములునిట్టులూహ్యమగును
 నరయస్థాంకంబు నర్దింపదొలిపగు
 నందోటినిగూర్చి నరయొనర్ప

గీ. మారుబ్రాణంబులగునిట్టిమర్మములను
 విబుధవరులకటాక్షనంపీక్షణమున
 నితరమర్మంబులెల్లను నెరుగపలయు
 సార్వజీచిత్తమోదమాంపాహిసాంబా

43

తా. హస్తాద్విష్టప్రశ్నమసగా పైచెక్రములో బ్రహ్మారకీతిగా వేయు
 హస్తములయందు దనకీష్టమగు హస్తమునిచ్చి యిదిబ్రహ్మారహస్త
 ములలోయన్నే నహస్తమని అడుగునప్పుడుయాహస్తముపైనివరుస
 గా 1 2 4 8 16 యీఅంకెలు వేళినందుదోలి ప్రాణంబులపై
 నుండు సంకములు గూడిమొత్తముచేయగా వచ్చెడిసంఖ్యగల
 హస్తమునిదియని చెప్పవలయును స్వప్రశ్నము అనగా యిన్నో
 హస్తమెట్లయిండునని యడుగుగా నాసంఖ్యను సగముచేయగా
 నదిదోలి ప్రాణసంఖ్యయగును పటుగానిచోనందు మరియొకటి
 గూర్చియరచేయరెండవ బ్రాణసంఖ్యమగును వ్రదాహరణము
 మైబ్రసారణ బ్రాణమును కుంచితబ్రాణముచే బ్రస్థించిన 32
 హస్తములుబుట్టునుఅందు15హస్తమెట్లయిండుననినడుగుగాఅది బేళినం
 ఖ్యగనుక సగముగా నెరదు అందుమరియొకటి జేచ్చిన 16నగును
 నదిసగమాజేసిన 8 వచ్చును గనుక మొదటిది అంగుష్టము బ్ర
 సారణ చిహ్నముగలదగును అనంతరమున యెనిమిదిని సగము
 చేసిన 4 వచ్చునుగనుక తర్జనవ్రేలు కుంచితబ్రాణముగలదగును
 అటువలెనే 4 సగముజేయ రెండువచ్చునుగనుక మధ్యమము

ను కుంచితబ్రాణమునే చంధునునటువలెని అనామికయుకుం
చితబ్రాణమాయెను అంకస్తానమున నెకటియున్నదిగనుకనందు
మరియొకటి గూడినరెండుగుచ్చును నదియరచేయ్య నెకటియ
గును గనుకకనిష్టికబ్రసారణప్రాణమునుపొందెనుఅంగసంఖ్యలు
1-౨-౩-౪-5వచ్చును ఈవిధిస్వర తాళప్రస్థారములయందును
బనికవచ్చును వీనికెవ్వుద్విము కుంచిత ప్రాణములపైనున్న
యంకములుగూడిన 14 వచ్చును నందున నెకటిచేచ్చిన 15వచ్చు
నుగనుక పదిహేనోహాస్వమని తెలియును యీరీతిగనంతటను
వూహింపవలయు

43

సీ. సదములబగుకర సముదాయములకెల్ల

స్థానబేదమునిల్లునంనుదంబు

దలకుపై భాగంబుదగ జేర్చిగానగు

చంద్రతోరణవొమచరములందు

నాకవియచ్చరీనగపయోదములందు

పూర్వజన్మచ్యుతి న్బానుటందు

నిటలతటంబందునిడసగుబౌరబ్ద

నిజప్రమాణములందు నేర్పుగాను

గీ. ముఖమునందును దలవ్రాతమూర్ఖులందు

శ్రోత్రములశృతిచయబ్రియుస్తాక్తులందు

నాశికంబుననాశ్చర్యసనటలందు

నోటియందదివద్దన నెప్పుసాంబా

44

తా. సమస్థమగు హాస్వములకుతదుక్తార్థనిష్పాదకంబగు స్థానబేదంబు
లచే రసస్మలనంబు గాకుండునట్లునీనియమంబులు బూర్వభర
తాచాంద్యులచే విధింపబడెను నవియట్లున్న చంద్రనియందును

ధ్వజమూనందును ఆకాశమునఘంచరించు గ్రహనక్షత్రవిహంగాదు
 లందును పూర్వజన్మజ్ఞానమునబలుకుటయందును వాటివాటికి
 జప్తంబమహాస్థంబులెల్లను దనదలకుపై భాగంబునందు జ్యేష్ఠా
 పందగుచు ఆరీతిగానే బ్రాహ్మణ్యంబునందును ప్రమాణముచేయు
 టయందును సడినెత్తియందు జ్యేష్ఠి చూపందగుమ దనదలవ్రాత
 యందును మూర్ఖయందును ముఖమునందు జేర్పవలయును
 వేదశాస్త్ర ప్రగాళిహాస సృతివినోదాగు లాలింపుటయం
 దును బ్రీయుని వాక్యంబుల వినుట మొదలగువాటియందు
 చెవులయంచను నాశ్చర్యమును చెందుటయందు నాశకమం
 దును అదికూడదనుటయందు నోటియందును హస్తంబుల జ్యేష్ఠి
 చూపవలయును 43

సీ. చెక్కిళ్ల శృంగార చర్యజూపుటలందు

చుబుకంబుననుదుఖనూ చకము

కంతంబునను బాశగళవిదారిణలందు

మంగళసూత్రసన్మానమందు

పురమునదన బ్రాణాహారోఘటనమందు

బలికుకూహలములుబలుకుటందు

కుపితగర్వవిధుదకుచభూషణములందు

బ్రాణాపదంబెడ బాయుటందు

గీ. బాహుమూలంబుననుమోహబటలమందు

బార్వ్యములనహచరభ్రాతృబహుళవిఫల

నికటనిరుప్రదవములందునేర్పుటందు

నుదరమునబృతృపాత్యలందోప్పుసాలబా.

45

తా. శృంగారచర్యలజూపుటయందు చెక్కిళ్ల యందునుదుఖనూ చకము

నందు గడ్డమునందును త్రాడునే నురివేయుటయందును గోంత్తుక
 కోయుటయందును మంగళసూత్రమును ముడివేయుటయందు
 ను బహుమానమును చేయుటయందువేయు పుష్పచామబన్న
 సగములనర్పించుటంగు కఠమునందును దసమనోభిలాషమును
 చెప్పుటయందును సఖునిసంతోషచర్యలు చెప్పుటయందును,
 కుచ్ఛితమునందును గర్వియునందును దాఖమునందును స్థనలలం
 కారాదులందును శ్రాణాదంబెడబాండుటయందును నక్షమున
 జేర్పవలయును. మోహపటలమందు బాహుమూలములయం
 దును స్నేహితులయందును షోబుట్టపులయందును అనేకమను
 టదును విశాలమునందును సమీపమందును భయములేదనుట
 యందును నో కరికినేర్పుటయందును శార్వములను జేర్పవల
 యును బుత్పనందును చాత్పలందును కడుపునందు జూప
 వలయును.

45

సీ. కటియందు వాహన కనకపీఠములందు

క్రిందికదోలోకినుకలందు

మందుకుతత్కలమునగూర్చి విధులందు,

వెనుకకుగత కథావిధులయందు

స్త్రీకిరాబోయెడి బలునర్తనములందు

శార్వంబులనుజ్ఞాప్తిబలమునందు

వెనుకకుముందుకు వికలవిహ్వలమందు

క్రిందికిమీదికి కినుకయందు.

గీ. తత్తదుక్తంబులఱ్ఱ హాతృతులగూర్చ

రసము భిన్నంబుగాకనురక్తగల్గి

బుడమిబురుషార్థములబోందబోలునంచు

నారదునకును బలికెను నలువసాంబా

46

తా. వాహనమునందును వీతమునందును కటిప్రదేశమునందు జేర్పవలయునునరకమునందు దుఃఖమునందుక్రిందునకును వర్తమానార్థములయందు ముందునకును గతకాలార్థములందు వెనుకకునుముగదురాబోవు ననెడియనేకార్థములయందు పైతాగమునందును జ్ఞప్తితో బలుకుటయందు ప్రక్కల యందును మతిచెడుటయందును దేహమునుగురైగుగక యుండుటయందు వెనుకముందులకున్ను, విచాలమునందు క్రిందుమీదులకున్ను వాటివాటికి చెప్పబడుసాంస్థములు జేర్చి చూపిన రసము భంగము చెందక వినోదకరములై బురుషార్థసిద్ధిని భూమియందు బాండగలరని నారదునకు బ్రహ్మదేవుడు జెప్పెను

యిది శ్రీ భరద్వాజ సగోత్రోద్భవ వేదల యగ్నేశ్వ

తనూ భవ సీతారామ శాస్త్రివిరచితంబగు భరత

సంగ్రహంబునందు తనుక్త సంగ్రహ

టికా సమేతంబుగాభావా

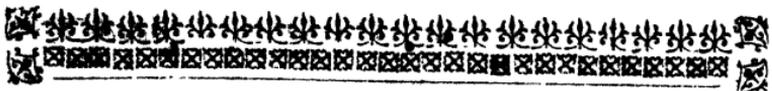
ధ్యాయమునందు

హస్తప్రకర

ణంబు

సంపూర్ణము

రసప్రకరణము.

. నా యి కా ల క్ష ణ ము లు .

అగయరసాలంబముగు స్త్రీలుబురుషుల
 కునునాయికానాయకులగుదగును
 బంధియంతుననుగా వశిష్టియబుర్రకీయ
 బగబురుషులంబ భరతయగురు
 నగకురయవ్వనయగు ముద్ధియసమంబు
 ప్రీఢామదనమధ్యవినుప్రగల్భ
 కేలీకలాపాను కృతిదా నెరుంగని
 తారుణ్యయవిహిత తన్వియండు

గీ. యవ్వనసహన్వితయ్యుజ్జాత యవ్వనియగు
 భయముప్రీఢాన్యరీటిపతి భరనవోధ
 యండవిప్రబ్ధయనవోధయగునుకొంత
 పరిచయంబునుగలిగియు ఃరగసాంబా

నవరసంబులకు నాలంబనోద్భూతములగు స్త్రీలు బురుషులు
 నాయికా నాయకులగుదురు నందు పతియందు ననురాగము
 గలది శ్వియ్యయగును బగబురుషులయందు గలననురాగమును
 నన్యులకు దెలియనియ్యక గూఢమగు ప్రవర్తనముగలది పరకి
 య్యయగును నందునంకురమగు యవ్వనముగలది ముగ్ధయగు
 ను నీకులేసిశ్చిగ్గమదముగలుగునది మధ్యమయగును కేలీవిలాస

ములయందలి నేర్పుగలది ప్రగల్భయగును తనుగురైతుంగని
 యవ్వనముగలది అజ్ఞాతయవ్వన యగును తెలియునట్టి యవ్వ
 నముగలది జ్ఞాతయవ్వనయగును భయము శిగుపరాదీనము
 గలిగి పతిచే భరియింపబడునది నవోధయగును పైలక్షణము
 లలో కొన్ని మాత్రము గలుగునది విశ్రబ్ధనవోడ యగును 47

సీ. పగనతీరతుడగు పతియందునతమును

ధ్యాధీరపరుపవ్యం జ్ఞాములువల్కు-
 మధ్యధీరాధీర ముదియల్లుబల్కియ
 వ్యజ్ఞ్యకోపోషేత యగుచునుండు
 నగువుగులోదనహీనత నెరుగుపై
 నమలక్షణయును జ్యేష్ఠాకన్తిప్త
 యవ్యస్తీస్రిసంభోగియగు పతిన్ గనుగొని
 రత్యుదాసీనధీరప్రగల్భ

గీ. నట్టిపతియందుతాడనహతునములను
 గవళిగాపించునదియధీరప్రగల్భ
 గమ్యదుగగుణధీరధీ రప్రగల్భ
 నదియుజ్యేష్ఠాకన్తిప్తన న్నులగుసాంభా

48

తా. పగనతీ సంభోగము గలపతియందు కఠినమగు ధ్వనితోచు
 వాక్యములు బలుకునది మధ్యధీరయగును పైరీతిగ బల్కుచు
 గూఢములేని కోపముకలది మధ్యధీరా ధీరయగును యిరువురి
 లోను తనకగు తక్కువను దెలసిపైలక్షణంబులతో గూడుచది
 న్యూనాధికములనుబట్టి జ్యేష్ఠాకన్తిప్త యనబడును అన్యస్తీస్రిసం
 భోగముగల పతినిజూచి రతియందు వ్రదాసీనముగలది ధీరప్రగ
 ల్భయగును నాప్రకారమగు పతినిజూచికొట్టుట నిరోధించుట

మొదలగునవి చేయునది యధీరక్రగల్భయగును పై రెండులక్ష
ణముల తోగూడునది ధీరాధీరప్రగల్భ యగును అదియునూ
న్యూనాతిశయములచేత జ్యేష్ఠాకనిష్ఠా లేదములను పొందును 48

పీ. అవివాహితయుస్థయ్య నదితలిదండ్రిల

యాధీనబారిణి యగునుకస్య

పరిణయగునునట్టి పరపురుషానుభో

గినిపరోఘయసంగ గీర్తిచందు

సురతగోపనగుప్తు సుగతాగతావర్త

మానభేదంబుల ముద్రివికము

దనయభిప్రాయంబు దవులువానికీదికి

నెరుగనియ్యనిదకు తెయువిదగ్గ

గీ. నదికయానాక్యచతురతశౌనటండ్రి

లక్షీతయసంగ బయలగునట్టిసురతి

వ్యాపకాంతయసగను వ్యాప్తమగును

కులటబహుపురుషులతోడ గూడసాంబా

48

తా. వివాహములేక తల్లిదండ్రిల స్వాధీనమునందుండి బారత్విము

చేయుచుండునది పరోఘయగును సురతిగోపన గుప్తయితగత

ము అనాగతిము వర్తనూనము ఆనమూఁడువిధంబులు దనమ

నోగత మగుయభిప్రాయమును దనప్రయోసకు దిక్కనితిరుల

కు దెలియనియ్యనిది విదగ్ధయగును మరియు నది క్రియావిదగ్ధ

వాక్యచతురవిదగ్ధయని రెండువిధములు కొంతకొంతబయలగు

నట్టిసురతవ్యాపకము గలది లక్షీతయగును బహుపురుషాను

రాగముగలిగి ప్రవర్తించు నదికులటయసబహును

48

సీ. తనదు సంకేతమా తలనిర్దోఘతగూర్చి
 నాలోచనముచేయు ననుశయాస
 నదిభావ్యసందర్భ వర్తమానములండ్లు
 దనతరిజారబో ధనయుముదిత
 పతిసమీపమునుత పతిగూడ్డిగ్రీడింప
 బలసాహసికప్రతి భాచతురయు
 తనరంకుకొంచము దగబయల్పజిసను
 సమయోచితగ్రోవ్య సమధికగును

గీ. తంద్రచేతనుతనజారి తనముబల్కి-
 గోదనానులదినయందు గోపముడిగి
 కనికరముబుట్టబతిమది గరుగజేయు
 గాంతనపలాపచతురన గడుగుసాంబా

తా. తనదు సంకేతస్థలమును సరికట్టుటచేత యూలోచించునది యనుశయాస యగును నది భాలియనుశయాస ఆసందర్భాలనుశయాస వర్తమానయనుశయాస యని మూడువిధములు తన సమయమును భారుసకు బోధించునది ముదితయగును తనజారతనము కొంచము బయలగునప్పుడు సమయోచితముగా గ్రోవ్య పరచుసామర్థ్యము గలది ప్రతిభాచతురగును తనజారత్వము భయముచే చేప్పియును రోదనాచులచేత తనయందు కనికరము బుట్టునట్టిబతిమనస్సును గరిగించునదిసపలాపచతురయగును. 50

గీ. సామూన్యద్రవ్యాను సోనేగాబహుపురు
 సాస్థుధాగిణియన సమ్మతిల్లు

నదివివాహితగాని యదిబాతిసామాన్య
 గలవివాహిత్యయున గంతుక గును
 గూడసామాన్యన ఖుషుగతించిన వెన్క-
 నట్టివ్యాపకమున నలరునదియు
 బతిసాధ్యస్వాధీన పతికనంగను చెల్లు
 వాసకసజ్జకౌ వచ్చుబియున

గీ. కనుగుణంబుగ కేగి హంబునాత్మ
 లనుసలంకారిముగ జేసి నలరుచుండ
 పతియురాసండులకుమది పతితిసింప
 విరహపుష్కరి తనపది నెలయుసాంబా

51

తా. ద్రవ్యమునాశ్రయించి బహుపురుషులయందు ననురాగముగలది
 సామాన్యనాంక యగును సందువివాహములేనిది బాతిసా
 మాన్య యనియును వివాహముగలది ప్రైరీతిగాబ్రవర్తించుచేని
 యగంతుక సామాన్య యనియును వివాహముగలిగి మగడుచని
 సోయిన వేసక పైలక్షణములతో బ్రవర్తించునది గూడసా
 మాన్యయనియును చెప్పబడును పతినిస్వాధీనము జేసుకొను
 స్త్రీ స్వాధీనపతికయగును వచ్చుబియునకు దగునట్లు కేలిగృ
 హంబుచు దనశరీరమును నలంకరించుకొని సంభోషముతో
 నెదురుచూచుచున్నది వాసకసజ్జక యనంబడును పతిరాసం
 దునకు మనంబున దుఃఖించుచున్నయది విరహాత్మకతయ
 సంబడును

51

సీ. సంకేతమగుచోట్ల సఖునిగానక గుండ
 నదివిప్రలబ్ధయనంగ నెప్పు

పరసతీసంహోగపరుడగుపతిగాంచి

కోపింపఖండితకొమరుమీరు

నారీతిపతిగాంచి నలగికోపింపంగో

డీకొన్న భావిఖం డితయునగును

గడుగోపముసబ్రియు న్గదలిం విగలగుగాం

తనుగలహంతరి తనగయగును

గీ. పతియుదేశాంతరముబోన బశిబలుమరు

బలునఱించిసప్రోషిత బతికిటండ్పు

సఖానిగూర్చిజగనభి సాఱకయగు

నదియుజొన్నతమోవర్తు లనిరిసాంబా

52

తా. సంగేతస్థలమున బ్రియునిగానక చింతించునది విప్రలబ్ధయగును
 అస్యస్త్రీసంబోగపరుడగుఁడతియందు కోపించుచునది ఖండితయసం
 బడును సత్ప్రియమందు పైలక్షణములుజూచి గోపింపబూచునది
 భావిఖండితయగును సధికిమగు గోపింబుసబ్రియుని నెల్లెగొట్టి
 చింతించునది కలహంతరితయగును పతిదేశాంతరము బోయెన
 ని మాఱిమాఱికి చింతించునది ప్రోషితపతికియగును తనుబ్రి
 యునిగూర్చి జనునది ఆభిసాఱకయగును నది తోష్టన్నవర్తిత
 మోవర్తియని రంప భేదంబులుగా నుండు.

52

సీ. అరుగునూరికిమగం డనిభావివిరహాంపు

సరిశేనుఖంచుగ ఛణ్ణోతికియు

నటులేగజూచిరా సగుమన్మథాన్వి

కలప్రవఛత్పతి కయగుసండ్పు

రాబోవుదేశాంత రమునుండియనుముద

శ్యామసమాగమి ప్యుత్పతికిగు

నటురానరశియా నదించునదిసమా

గ ఛత్పతికయన గణనచెందు

గీ. నన్యసతులనుగూడిః యనుగుజూచి
కోపఘోషితయగుదాని కోమరుగాంచి
బ్రీయడలాలింఁ శాంఠిలు బ్రీతచిత్త
నగయలఘుమానవతీయన నగునుసాంబా

53

తా. దనబ్రీయుఁడు నూరునకుబోవునని ముందురాబోవు విరహమును
గూర్చి దుఃఖించునదిగ ఛత్పతికయగును నాప్రకారము మగడు
నూరునకుబోవ జూచి రాబోవుమస్కంధ బాధలచే విరహంబుల
దుఃఖించునదిగ ఛత్పతికయగును దనఁపతి దేశాంతరమునుండి
రాగలడఁపి సంగఁపించునది అగమిప్యత్పతికయగును అప్రకా
రముగా రాజూచి అనందించునది సమాగఛత్పతికయగును
అన్యస్త్రీలకోగూడియున్న పత్నికేకోపముచేత గలుగుదానితీ
జూచిబ్రీయుఁడు లాలనసేయుటచేత శాంతిగాది బ్రీయముగల
చిత్తముగలది లఘుమానవతీ యనంబఁబను

53

సీ. బరసతీనామంబు బలికినబత్నిప్తేని

కోపితయగుదాని కోమరుగాంచి

యానబైట్టచేత మాంసశాంతియునెంద

మధ్యమానయనంగ మఱిజలంగు

చిహ్నాలననుకోప చిహ్నతపాదప్ర

ణాగులుగుమానమందుగవని

త్పత్తీయత్పత్తీప్రాత్పత్తీలసమూఁడు

దెనవులనుండుకు దెరవల్లె.

గీ. నందుగర్వితలెన్నంగ్లనై దుగురగు
 రూపతారణ్యవిద్యావిరూఢగతుల
 బ్రేమయః మానములచేత బెంపుచెందు
 నందువక్రోక్తులొకతరి నగునుసాంభా

54

తా. బరసతీనామంబు బలుకు బత్తిపైని కోపించు నాయికను జూచి
 నాయకుడు బ్రమాణాదులనుచేయుటచేత శాంతించునది మధ్య
 మానయగును పరసతీరతడగు నాయకుని చిహ్నములుజూచి
 కోపోద్దీప్తితురాలగు నాయికా పాదంబులపై బడి నాయకుడు
 బ్రాధిక్షించుటాదియగునవి గురుమానమనంబడును నాయకుని
 వలనవూణముగా తృప్తినొందునది తృప్తయనియు తృప్తిలే
 నది ఆతృప్తయనియు నెకప్పుడు తృప్తియు నెకప్పుడు ఆతృ
 ప్తియు గలుగునది తృప్తాతృప్తయనియు, సకలమగు స్త్రీలమూడు
 విధములుగా నుండురు. అందుగర్వితలు నైదు విధములుగా
 నుండురు 1 రూపగర్విత 2 యవ్వనగర్విత 3 విద్యాగర్విత 4
 నిరూఢగర్విత 5 ప్రేమగర్విత అందునక్రమములగు బలుకులు వకా
 నెకప్పుడు గలుగును.

54

సీ. పతిబరసతికిలోబడదాని చిహ్నము

ల్లనిగుండు డెందముగలుగనన్య
 సంగభోగభేదనం సమ్మతిల్లునుదాని
 దాశిగానగుటయు దగునటండృ
 వక్రోక్తులను నెప్పవలయు నెక్కొకతరి
 బ్రీయుడప్రియముసేయ బ్రియముసేయ
 వత్తియును త్తమబ్రియునకు దగురీతుల
 మారుసేయుచునుండ మధ్యమయగు.

గీ నధవుబ్రియుప హితంబులునాచరింప

దివిరహితవుగ వర్తిలదివ్యదివ్య

దివ్యజూదివ్యలనగను దేజరిలదు

రందుభేదంబులూహ్యంబులగును సాంఖా.

55

తా. దనబతి బరసతితో గూడిన దాని చిహ్నములును విచారించు నది నన్యసంభోగదాక్షిణ్యత యగును నట్లుగూడునది దినదాశీయగు టయు గలదునందు వక్రమగువాక్కులు వికల్పముగా వచ్చును బ్రియుపదనకు బ్రియుముజేసిననూ దానుబ్రియుమునేయనది పుత్తమనాగుక యగును బ్రియువి హితాహితంబులకు మాను నేయనది మధ్యమనాగుకయగును బ్రియుప హితపుజేసిననూ దాననహితపు గావించునది అధమనాగుక యగును దేవతా స్త్రీలు దివ్యలనియును మానవస్త్రీలు అదివ్వలనియును దేవతా స్త్రీలకు మానవులకు బట్టువారు దివ్యజూదివ్యలనియును చెప్ప బడుదురు వుదాహరణము పరూధిని దమయంతి శకుంతల మొ దలగునవి

55

సీ. యిలవద్దినీ చిత్తినీ శంఖినీ హస్థి

నులుశశవృషమృగాస్వలనుగూడ

బహుశ్వీయ్యసామాన్య బరకియ్యలననవ

స్థాభేదములన వాంతరితలగును

తగకలహంతరితయు మొదల్పండితా

వస్థచేగోపింపవాడుబనిన

తరివిరహాత్కంతను జెందురీతిగా

వెననభిసారికావిప్రలభ

గీ. గాననీయవస్థోభేదగతులగణన
 చేష్టల స్రవములయందుచెల్లుచుండు
 భేదము తెరింగి బేరులు బేరుకొనగ
 నగునటంచును శాస్త్రోజ్జ్వలనిరిసాంబా

56

తా. భూమియందు వచ్చిని చిత్తిని శంఖని హస్థినీలను నాలుగుజాతుల స్త్రీలువరుసగా శశవృషవృగహయ జాతులను నాలుగుజాతుల పురుషులను గూడుటయందు ప్రయముగలవారలై యుందురు వారు శ్వియ్యాసాహస్య పరకియ్యయను నవస్థాభేదములచే నవాంతరత్వమును పొందుదురు మదియు కలహంతరిత ఖండితా వస్థచే కోపింపగా భర్తజనిన వెనుక విరహా త్కంఠతను పొందునట్లు అభిసానిక విప్రలభ్యయు నగును గనుక నీయవస్థాభేదములయొక్క మార్గములుచేష్టలయందును రసములయంగును చెల్లును అసగా నీభేదములు తల్లత్కాలాను సరణిగా నూహించి వాచుకొనవనయు ననుట యిదియె విద్వాంసులయొక్క అభిప్రాయము.

65

—*నాయకలక్షణములు*

సీ. ధైర్యకృపాసత్యదార్ధ్యదేశాదారు
 డగును దీరోదాత్మ డనగజగతి
 స్వర్పమాత్సర్యభేదికదత్తుడగువాడు
 ధీరోద్ధతుండన దేజరిల్లు
 ధీరశాంతుండగు ధీయత శాంతుండు
 ధీరలలితుఁ డ్భాగదీపితుండు
 నిట్టివాండ్రకు గార్యనిపుణత్వచతురులౌ
 నలువురు ననుగులు నగుదురందు

గీ గుపితయశానాయకకు ప్రేమగుమరజేయు
 వీటమర్దుండు నెగవిద్యప్రీతుడగును
 విటుడు చేటుడుసంధాసీవిహ్వలుండు
 దూపకవిదూపకాఖ్యలదొడరుసాంబా

తా. దైర్యముదయాసత్యముదృఢదేహముమనోబలముగలవాడుధీరో
 దాత్తనాయకుండగును దిర్బిముమాతృర్యము హాయాసమర్ద
 త్వముగలవాడు ధీరోద్ధత నాయకుండగును శాంత్యముబుద్ధియు
 గలవాడు ధీరశాంతుండగును సకలభోగ సమన్వితుడు
 ధీరలలితుడగును నిట్టినాయకులకు గార్యనిర్వాహకులగు సలు
 పురుషిత్యులగులరు లుండు కుచ్చిదముగల నాంఠకకు నాయ
 కుని యందు ప్రేమగుమర జేయువాడు వీటమర్దుండు బహును
 యేకవిద్యా విప్రియముగలుగువాడు నిటూడసంబడును. సంధాస
 చాతుర్యముగలవాడు చేటుడసంబడును. దూపకఃస్వభావము
 గలవాడు విదూపకుండసంబడును. 57

సీ. అన్యోన్యసందేశ మమరగుచ్చునుదూతి
 మరదాశిదాశి సహానగుసఖా
 బ్రియునియెద్దకుబోవ ప్రేరేపణమునేయు
 వేలదుకయగు శాంతివేషినియస
 పైరంధిసాధ్యయై సామంతనృపవధూ
 రంజతాలంకార రమణీచతుర
 పతికనుకూలమా పద్ధతుల్లరపెడి
 పణతిశ్రిక్షికయస బరిగుచుండు.

గీ. చతురసంధాసచేటినా చెల్లుదాది
 బాలధాత్రేయిలింగి నివ్యాజయోగ

చేతశిల్పిని శిల్పిని చెరటిహన్య

నర్మసఖినర్మసఖి యననగునుసాంబా

58

తా. భరత్పర సందేశమును గూర్చుచది దూతికయగును. నౌఖరీ జేయునది దాశీయగును గనతోసమానురాలు సఖయగును బ్రియునియొద్దకుబోవ ప్రేరేపణముచేయు బోరుగింటిది బ్రాతి వేశినియగును సంసారిగానుండి సామంత్రరాజ కాంతలు సంత్ర శింపనలంకారములను జేయుచుండునది సేరంద్రియగును పలికి అనుకూల మార్గములను వ్రుచదేశించునది శిషీకయగును సంధా సచతురితగది చేటియగును దన్ను బెంచు దాశీబుత్రి ధాత్రే యియగును గపటయోగ చాతుర్యముగలది లింగనియగును గృహమున చిత్రకర్తలు జేయునది శిల్పినియగును పరిహాసము లు బలుకునది హాస్యయగును మిక్కిలి వినయవిధేయములు గలుగునది నర్మసఖయగును.

58

సీ. యేకపత్నివ్రతుండిలననుకూలుండు

దాక్షిణుండగు ననితాసముండు

యపరాధియగుచిన్ను నదివెళ్ళగొట్టిన

నెబ్బకదృష్టుడు బ్రియంబాలుకబలుకు

గపటముజేయుసంగనల శతుండుప

పలివిటుండగు పలిపరిణయండు

బ్రియురాలునలిగిన బ్రియము నుత్తముహూను

మాయగోపితుడగుమద్యముండు

గీ. భయగృపాలజ్జలను దానుబారదోలు

శ్రాముక్రీడవిచారణాకరుడధముడు

తనకు భేదమవస్థవాంతర్ముఖులను

యీర్షమానాదులును లేవు యిందుసాంక్షా 59

తా. యేకపత్నీవ్రతముగలుగువాడు అనుకూలనాయకుం డనబడును అనేకులగు స్త్రీలయందు సమాసమగు సఖినాయంబు గలుగు వాడు దక్షిణనాచుకుండనబడును అపరాధయై దన్ను నాలు కవెళ్ళగొట్టినను తానుబోక బ్రీయనాక్యములు బలుకువాడు దృష్టుడనంబడును స్త్రీలయందు గిటము జేయువాడు శిషిండున బడును బారుడు వ్రుషణి యనంబడును వినాహము జేసుకున్న వాడు పతియనబడును బ్రియురాలు దిన్నపైని నలిగినను దాను బ్రియమునేజేయువాడు వ్రుత్తిము డనంబడును గిటముగాన రాకుండునట్లు సంచరించువాడు మధ్యముండనబడును భయము దయాశిగ్గు లేనివాడై కాముక్రీడాక్రధాసము గలవాడు యధ ముడనంబడును అపస్థలకు నవాతరిత్వములు గలుగును యీ ర్షమానాదులు యిందు గలుగనేరవు 59

స్తీ. రితిసోస్యశాంతవీరాదృష్టశాదోక్త

సాధయాసకముభీభత్సములను

సవరిసంబులునం దెసయును స్త్రీబురుషుల

కగుభోగగోర్క కాంక్షరియరితీయు

వికృతిదర్శనచిత్తివికసనహాస్యంబు

విబుధమిత్రవియోగవిరతిగరణ

నః సీయసపచారమందు బుట్టినమనో

జ్వలనంబుక్రోధమై జలగుచుండు

గీ. పోందదగనట్టి కార్యంబు బోందగోరు

టందుగలగోర్క నుత్సాహమండ్యబుధులు

కూరవాగ్మూసమాలఱాచి కెరలనర్థ
శంక యేభీతియననతిశయిలుసాంబా

60

తా. శృంగారరసము హాస్యరసము శాంతరసము వీరరసము అద్భుత
రసము శౌద్ధరసము కరుణారసము భయానకరసము భీభత్స
రసము అని నపరసములు గలవు అందు స్త్రీపురుషులకు గలుగు
సంభోగకోర్కె శృంగారరస మనబడును వికృతిదరిశనము
వలసగలుగు మనోవికసనము హాస్యరసమనబడును పండితుల
యొక్కయు స్నేహితుల యొక్కయు వియోగమందు గలవిరితి
కగుణాసమగును శైత్యపులు జేయు నపచారమందు బుట్టిన
మనస్సుముక్క ప్రకాశము క్రోధమనబడును పోందుటకు
నలవిగాని గార్యములను పొందగోరు గోర్కెయిత్సాహరస మ
గును క్రూరమగు నాక్యములు రూపములు వినుట చూచుట
మొదలగువాటిచే గలుగుఅనర్థశంక భయానక రసమగును 60

సీ॥ గ.పరక్త మాంసాస్థిగముల జూచుటచేత

బరగసహ్యతయె భీభత్సమగును

అపకారిములచేతనగు మనఃప్రజ్వల

నంబుకౌద్రవమనంగ నమరియుండు

మన్నించుపస్తువుల్లాటలు వినిగన

చందుసంతోష మాశ్చర్యమగును

విషయవై రాగ్యముల్విఘ్నిల్లగజేయు

మానసనిశ్చయంబ్బనిరిశాంతి

గీ. అందురతియవ్వనము లెవ్వనాశ్రియించి

వచ్చుచున్నవో వారెయాలంబనములు

వృద్ధీపనములు వసువయోజ్యోహచేష్ట

ల్లరిశుకపికామలగు తటస్థములుసాంబా

61

తా. విశేషములగు రక్తమాంస'అస్థినముదాయములు జూచుటచే
 తగలుగు ససహ్యము భీభత్సరసంబనబడును అపచారములచే
 నైన మనస్సుయొక్క ముటయే. కౌద్రరసంబనబడును గొప్ప
 జేయదగు వస్తువులు మాటలు గనుటచేతను వినుటచేతను
 నగుమనోల్లాసము హాశ్చర్య రసంబగును విషయములయందగు
 వైరాగ్యమును నృద్ధినొందనేయు మనోనిశ్చయము శాంతరసం
 బగును యిందుశ్చంగార రిసక్రధాసమగు యస్వసముగల నా
 లుకా నాయకులు అలంబనమనంబడునుడు నయస్పృధనముచే
 స్తానమూహంబులు వృద్ధీపనములనంబడును కాలము చిలుకలు
 కోవిలలు మలయానిల చంద్రదాదులు తటస్థము లనంబడును

సీ. భాసురంబైనవి భావాదికముచేత

గలరసముత్పన్న కలనచెంది

బాహ్యప్రకాశమై బరగుకటాక్షభ్యా

విశేషమనుభావ వితతులగును

నిష్క్రియాంగత్వంబు నెగడుస్థంబమనంగ

నతిమోహతరమూర్చ్ఛ మగుప్రళయము

కన్నీళ్ళకలచే గలగజృంభణమగు

జమటస్వేదమనంగజలగుచుండు

గీ. విమలకంపితస్వరమగు విస్వరంబు

నగునుపులకాంకురము రోమహర్షణంబు

వణుకుకంపము వెలియెలివణామండ్ర

విడిఁకొందరుసాత్వీక వితతినాంబా

62

తా. ప్రకాశమానంబగు విభావాదికముచేత గలుగురసము వుత్పన్నమై పైకిబ్రకాశించును, కీగంటి ప్రసారములు భ్రూలిక్షేపములు అనుభావసముదాయంబగును అంగముల యొక్కవ్యాపారరా. హిత్యముస్థంభమసంబడును ఆతిమోహమున గలుగుమూర్ఖ ప్రళయమగును కన్నీళ్ళ కలనబృంధణమగును చెమటస్వేద మనబడును దగ్ధదస్వరము విస్వరమగును పులకాంకురము రోమహర్షణమగును వొంకుకంపమగును నెలనెలత్వము వివణామగును యిందు కొందరు సాత్వీక సముదాయంబు లేదని చెప్పిరి

62

సంచారీభావములు

సీ. విమలమైన ర శేచ్ఛవిడివెలిగాకుండ
 వెంటసంచారులై వెలయుచుండు
 నవియుసంచారింబు లనబడుగోరై-లే
 కుంటనిర్వృదంబు కునుజలంగు
 విరహమండగు స్వేదవితతిశ్రమంబగు
 దగుబుద్ధిదేహభేదంబులనది
 మదనాచులనుదీసి మతివేడదన్యంబు
 జాడ్యమేమియు జేయజాలకునికి

గీ. శక్తిలేనట్టి బడలికై జెల్లుగాని
 త్రాసముతటస్థములగనదపులుభయము.
 తనమునోభీష్టతయు తటస్థంబుయగునో
 కాదాయసుసంశయము శంకగునుసాంఖా

63

తా. స్వచ్ఛమగు రతియందు కోర్కె భిన్నము గాకుండా వెంటనే సహచారులన బుట్టించును చుచి సంచారింబు లనబడును. యిట్టములేక యుండుట నిర్వోద మగును విరివైతాన్యవమగు చెరుట శ్రమమనబడును నది మానసకృష్ణము దేహకృష్ణము యని రెండు విధములు. దీని త్వష్టుచేత మదనాదులను వేసుట దైవ్యమగును. యేమియు జేయజాలకుండుట జుష్ట్య మనబడును సుక్తిలేని బడలిక స్థానిచుగను మలయాదిల చంద్రాదులను గన నగు భయము త్రాసమిగును. దను మనస్సునగల గోరిక యగునో కానోయను సంకయము శతకయనబడును. 63

సీ. మూర్ఖులగుంబుల మగుతను పీడార్థి
 నపరాధుడై కోప మనయరోప
 మగుగర్వ మొరులు నాపూరురాగనమనో
 ధతచిత్తే మాన్మత్య తన జలంగు
 గలుగు నిష్టార్థి గములచే నగుపనో
 వేమికా వేశచుంనే శమగును
 మనము గృతార్థత్వ మగులనేధృతియగు
 పూర్వారుభవజ్ఞాప్తిపూర్వస్మృతి.

గీ. చపలమగు రాగజంబగు చర్మలెట్లు
 నుగ్రతగు నెగ్గులగు గోపమున గలంగ
 దనమనోభావములయందు దనరురూపు
 మరుగు బగచుటయవసోధ మగునునాంబా. 64

తా. మన్మథ జ్వరముచే గలుగు శరీరపీడ ఆర్థియనబడును ఆపరాధుల యందగు కోపము రోషమగును. యితరులు నాసరిగా రని మదముచే బుట్టిన మనస్సుయొక్క యశాన్మత్యము గర్వ

మగును. యిష్టాన్ని నిమగ్నములచే గలుగుచున్న మన
స్సంతోషాతిశయము ఆవేశమగును మనస్సు కృతకృత్యతను
పొందుటయే కృత్యమగును. పూర్వాను భవమును, జ్ఞాపకము
జేసుకొనుట స్మృత్యమగును ఆనురాగమువల్ల బుట్టినచేష్టాసము
దాయము చపల మగును యెగ్గుజేయుట చేత గలుగు గోపా
తిశయము పుగ్రమగును దన మనో భావంబులయందు దివులు
రూపమును మగుగు బరమట అవహిధమగును. 64

సీ. త్రపమనస్సగళయ తగువిషాదమువిది

ధోపాయభంగమై దోచుమదమా

నాసవపానాదూలంను నోత్పన్నమా

మానసచలనసంభ్రమ మటండ్రు

సమయాక్షమతలేక సపదికా గోర్వమి

సౌభక్యగుణనిణాణ యంబగుమతి

నగుమాన సోన్మిల నమున్దిమూర్చిమో

హము మేలుకొనుట బోధిగునుముదము

గీ. స్ట్రాసంప్రాప్తి పలనగు నీప్సితంబు

జేయదగుగార్యములయందు జేయుగాల

యాపనాలన్యమగు నిద్రయనగస్త్రి

యధికసందేహము వితగ్క మగునుసాంబా. 65

తా. మనస్సంతయమున నగుదూఖము త్రపయనంబడును. వివిధము
లగు ప్రపాయ భంగము గలుగుచది మన మనంబడును మద్య
పానమునందు బుట్టిన మనస్సుయొక్క అస్థిరము సంభ్రమ
మనంబడును సమయాక్షమక దగుశాంతి లేక నాలన్యమును
నోర్వజాలక యుండుట ఔచ్చుక్య మనబడును ఆర్థనిణాణయ

ము మలియనబడును మనోస్థిలక్ష్మము నిద్రయనబడును మూర్ఘ
మోహమనబడును మేలు కోనుట బోధయగును యిష్ట సంప్రా
ప్తిచే గలుగు గోక్తౌచే ముదమనంబడును. జేయదగు గార్య
ములయందు జేయుగాల యాచనము ఆలస్యముగును నిద్రయే
నుప్తియగును అధికమగు సందేహము వితర్కంబగును. 65

సీ. బరునాధికత నోర్వబడకుంట సూయగు

గార్యానుగత మఱిగడగుభ్యాస

సచరాచర్జ్ఞాన సమితి సూస్యముభ్రమ

కామవికారాధికమపస్త్యతి

యింన్నియు నోకచోట నెన్నడుగలుగవు

రిసగుణాంతితముగా రిమ్యమగును

నలరసాభిజ్ఞాన మసదగుభావంబు

హావమునుగ్రహముహాస్పృటనము.

గీ. భాసబ్రకుటనమున హేలబాగుమిగు

బ్రియునిజూచినస్థిలకు బ్రీణిచేత

లాలితంబగు చేపవిణాసమగును

దిను బ్రకాశితమాఘుర్విత యగుసాలబా.

కా. అన్యుల యతిశయమును జూచి సహించకుండుట అనూయ
యగును కార్యాను గతిమగు బాధి భ్యాసంబగును చేతనా
చేత సజ్ఞాన సూస్యము బ్రచయగును మదిస వికారాతిశయము
అపస్త్యతి యగును యిపైరి వ్రాసెను సగవారీ భావంబులన్ని
యు నోకచోట నెన్నడు గలుగనేరవు రిసగుణాను సరిఱులుగా
బ్రకాశించును యిపై రిసములు వెలునుకొ. . . యోగ్యతయే
భావమన బడును కొద్దిభావస్పృటనము హావమగును భావము

యొక్క బ్రకాశత్వముచేత, హేలయగుచు బ్రియులగును గోను
 స్త్రీలకు బ్రీతిచేత బ్రకాశ మాసంబగు చేష్టయే విలాసంబ
 గును శరీర బ్రకాశ మాసమప మాధుర్య మనబడును. 66.

సీ. గుణశీలములు దాటకునికి ధైర్యంబగు

మదిచంచలము నిభ్రమ మనబడును

బతిక్ష్మముగదాను బ్రబలుటయేవీల

కిలికించితము నుక్తికినిశరోప

సంతోష బహుటయు స్వరశి శాష్పంబుల

నించుకొదిగి నెలయంచుచేష్ట

దనయ్యమును కథాతతులతో దెలుగ

మోక్షాయిలము మోహ మొప్పు నట్లు

గీ. సోయగపుమేని విన్వాసనుందంబు

లలితసకా భూపణము లల్పమైనగాని

దనుబ్రకాశత విభిత్తిధవుని కళల

యంచునిరసన బిభౌకిమని సాంభా.

67

తా. గుణశీలములు దాటకయుండుట ధైర్యంబగుచు. మనస్సు స్థిరము
 లేకయుండుట నిభ్రమమగును బ్రియుని యిష్టముగా బ్రకాశిం
 చుట లీలయగుచు నులికిపడి సంతోషాచు సరిణులచే శాష్పముల
 నించుకొ మొదలగు చేష్టలుకిలి కించితమగును దన యభిప్ర
 యము కథలు మొదలగు వాటిచే దెలుపుట మోక్షాయిల
 మగును మోహ మొలుకునట్లు సుందరమగు శరీర విన్వాసము
 సుందర మగును ఆభరణము లల్పము లేనను దను బ్రకాశిం
 చుట విభిత్తియగును. దనబతియొక్క కథలయందు నిరస
 నము బిభౌక మగును.

67

భరతసంగ్రహము

సీ. తనదు నంకీకార తను దెల్పుతానూర

కుండిక్రియతో నూలుకోస నిహృతము

తన వశాగ్యతీసము చే తగుభీతిచకితము

హాసితము మోదార్పామైననవ్వు

దనుమననముచేత దంతక్షతాదుల

గురు శైరుంగక యుంటకట్టమితిము

బ్రియు విషయంబగు బ్రెమమోహదల

చెలతకుతుకమై చెల్లుచుండు

గీ. బ్రీతితో జూడనది నేత్రబ్రీతియగును

సంఘటన గూర్చి యగునూఖ సమీచిబింత

యేకవీక్షిత భ్యాసము హింసస్త్రైతి

బలినగుణ కీర్తి సము బ్రలాంబు సాంఖా

68

తా. దనయ్యుత్తమును దెలుపదగు సమయమున దెలుపక యూరికుని క్రియతో దెలుపుట విహృతము యగును తన ముగ్ధతనము చేత నగు భయము చెకితమగును దన సంకోచమునకు దగిన నవ్వు హాసిత మగును దనశరీరము మోహమున లియ్యమగుట చేత దంతక్షతాదులను గుర్తెరుంగక యుండుట కట్టమితిమగును బ్రియుని యందగు బ్రెమ మోహదల చెలత్యము కుతుక మనబడును.

—*ద్వాదశావస్తలు*—

బ్రీతితో జూచినది చక్షుబ్రీతియగును సంఘటన విషయ మగు విచారము చింతయగును యేకనిష్ఠాయుతంబగు విచారము సంస్త్రైతియగును బ్రియుని గుణములు గొనియాడుట బ్రలాంబనబడును.

68

3. దవులు మోహంబున దనకిత్య కేభలో

కలలేమి యరతితాపముతపింప

యరయ లజ్జాత్యాగ మగుశిగ్గు లేకుంట

దనకుదాజనగను దగుగమనము

మైనెరుగమి మూర్ఛమనగుభస్యత్వము

బలిలాభమున బ్రాహ్మణ్యమై దృష్టి

విలసిల్లు సంభోగ విప్రలంభము నల

శృంగారములు రెండు చెలువమొప్ప

గీ. నందుబాహ్యంత రంబులనంగినొప్పు

రతులు బాహ్యంబు లగు సఖిరదీక్షములు

నగును సౌఖీతిబంధంబు లంతరము

విప్రలంభంబు ద్వివిధమై వెలయు సాంబా.

69

తా. దవులువడు మోహముచేత దనకు నితరమగు గీత్యలేక

యండుట ఆరతి యగును తదేక ధ్యానమున తపించుట తాపం

బగును శిగ్గులేకుండుట లజ్జాత్యాగ మగును దనకు దానేజనగ

మన మగును శరీరమును గుర్రెగుంగక యండుట మూర్ఛయగును

బ్రియనిలాభము వల్ల గలుగు దృష్టిభస్యత యగును. శృంగా

రము రెండు విధములుగా నుండును 1 సంభోగ శృంగారము

2 విప్రలంభ శృంగారము వాళియంగు రతులు రెండువిధంబులు

1 ఆంతరరతులు 2 బాహ్యరతులు 1 సౌఖీతి బంధంబులు ఆం

తరరతులు 2 దంతసఖి క్షితాదులు బాహ్యరతులు మరియు

విప్రలంభ శృంగారము మూడువిధములుగా నుండును. 69

సీ. నంగమాత్ప్రీగ్వి లాసంబధిలాషంబు

కలశియున్నాయుట కగువిరహము

బటివీయోగ్గుంబున బరగు బ్రహ్మాస్థులు
 మానంబు ద్వివిధమై మహిజలంగు
 బ్రీణయమానంబన బ్రబలుశు బటిపైని
 బరహేతుకోపమై బరగునేని
 పరసతీహేతులై పరిగెడి గోపమి

ర్హామానమందుగు సారవిదులు

గీ. నిదియు మరి బురుషులయందు నెన్నరాదు

సట్టు వెన్నరసాభాస మనగనొప్పు
 బరగు శృంగార విప్రీలంభంబునందు
 భేదమితరములన గనుచుసాంబం

70

తా. సంగమమునకు పూర్వమందు గలుగు విలాసము ఆభిలాష
 శృంగారమగును కలశి నెడలెయు నెడల విరహ విప్రీలంభ
 శృంగార మగును. బ్రీయుల దేశాంతర వియోగము ప్రవాస
 విప్రీలంభ శృంగార మగును. మానము రెండువిధమల్లేయుం
 డును 1 బటిపైని నితరహేతుక మగు గోపము బ్రీణయ
 మానం బగును బరసతీ హేతుక మగు గోపముయిర్హామా
 నంబగును సీతూర్హామానము బురుషులయందు నెన్నబడదు.
 ఆటులనెన్నర సాభాసమగును. నితరమగు భేదములు శృంగార
 విప్రీ లంభంబునందునె జెందును.

70

—*రసాభాసలు*

సీ. ఆరయ స్త్రీ బురుషుల యందొక్కరికి బ్రీతి
 గలుగుటనీచ సంగ మనుతియును
 నెక స్త్రీ కనేకుల నోనర గూడెడు గోక్కె
 నేకకాలంబున నెగడుటయును

బురుషులకును నట్లు పొష్పగుటయును సీచ
 కును నుత్తముడు నుత్తమునకుసీచ
 రతివణానము పయోరమణికి ముసలియు
 ముదుసలికిని యుక్తముదిత ఘటన

గీ. రూపసౌందర్య వతికికు రూపిరతియు
 అంగవైకల్యునకు యవ్వనాంగియుతియు
 బసువిహందాదిరతులను బలుకుటయును
 నివిర సాభాస లనగను నెగడుసాంభా.

71

తా. స్త్రీబురుషు లిరువురియందు నోకరికి మాత్రమే బ్రీతిగలిగి
 యుండుటయును నోక స్త్రీకి అనెకబురుషులు గూడు గోక్కె-
 నేకకాలంబున గలుగుటయును పుగుషునకును నాగీతియే సంభ
 వమగుటయును సీచనాయికకు నుత్తమ నాయకు నిరతియును
 నుత్తమునకు సీచరతియును యవ్వన స్త్రీకి వృద్ధుఁడును వృద్ధున
 కు యవ్వనియును రూపవతికి కురూపియును కురూపికి రూప
 వతియును అంగవైకల్యునకు యవ్వనాయు నోనగూఁడుట యును
 పసువిహందాల రతులు బలుకుటయును రసాభాసలగును.

సీ. ఉరువడియొక భావ ముదయమైగనుపట్ట
 భావోదయంబన బరగుచుండు

భావముశమింపింప భావశాంతియునగు

భావసంధియురెంటు భ్రాంతిగోంటు

భావశబలమొప్పు బడుననేకములుగా

బొడమి శమింపందె బూనుకోనుట

భావరసాదుల భాసురత్వంబులు

భావనియ్యల కృపన్నడయవలయు.

గీ. భావశాస్త్రార్థ గతములై బరగువీని
 బాలులకు బోధనార్థమై బలుకబడియే
 దోషముల్లగినను బాదదోలిదీని

జేకొని కటాక్షమున భోవజెట్టుసాంబా 72

తా||ముందుగా నొక భావము స్ఫుటముగా గనుపించిన నది భావో
 దయమనబడును. నాభావము శాంతించిన నది భావశాంతియన
 బడును. అందు రెండు భావములు స్ఫుటతరముగాక భ్రాంతినిగలుగ
 చేసిన నది భావసంధ్యయగును. అందు అనేక భావములు బుట్టుచు
 శాంతించుచూ నుండిన నది భావశబలతయనబడును. భావర సా
 దులయొక్క బ్రకాశమును భావజ్ఞులయొక్క దయచేత బొంద
 వలయును. భావశాస్త్రమునందు గలుగు యీవిషయములను బా
 లులకు బోధనార్థముగా సంగ్రహించి వ్రాయబడెను. దీని
 యందు దోషములు గలిగియున్నను నా దోషములు బహి
 రించి రక్షింపవలయును. 72

ఇది శ్రీభారద్వాజసగోత్ర పవిత్ర వేదులజ్ఞేశ్వర
 తనూభవసీతారామశాస్త్రి ప్రణీతంబగు
 భరతశాస్త్ర సంగ్రహంబునందు
 రస ప్రకరణము
 సంపూర్ణము.

రాగప్రకణము.

సీ. అరయసర్వేశునందగు భూతచెయము సం

దాత్మమాసనవాయులనవరతము

గారణంబగుచుచు గడగునాదము బ్రంహ్మ

గ్రంధిస్థితంబుగా గలయబారి

తగనాభిహృత్కండ పతులందు గ్రమముగా

మంద్రమధ్యమతారమసగ బరగు

వదినణాధ్వన్యాదులని రెండువిధములౌ

వాక్యరూపములెల్ల వణామయము

సీ. వేఱవీణాదులను ధ్వనింస్వలయుచుండు

చెలనధృవముల నస్వీణచెన్నుమీరు

నందుద్వాలింశ శృతులనునగు ధృవంబు

చెలనమునఱోడ శశ్చృతుల్పేల్లుసాంబా॥

73॥

తా॥ సర్వేశుండగు భగవంతునియందు గలుగు పృథివ్యాపస్తేజో
వాయురాకాశంబులను పంచభూత సమదాయంబునందు ఆత్మి
మనోవాయువులు ముఖ్యకారణంబుగా బ్రకాశించు నాదము
బ్రహ్మగ్రంధినుంచి విస్ఫర్ణి నాభియందు మంద్రమనియు, హృద
యమునందు మధ్యమమనియు, కంఠమునందు తారకమని బ్రీణా
శించును. ఆనాదము వణాత్మకమనియు, ధ్వన్యాత్మకమనియు
రెండువిధంబులు. అందు వేదవేదాంగములు వణాత్మకంబులు

వీణవీణాదులు ధ్వన్యాశ్లోకములు ధ్వనిపాధ్యామ్యముగు వీణయు
చెలనము, ధృవములని రెండువిధములు అందుపదవారుశ్మతులు
గలది చెలనమనియు, యిరువదీరెండు శ్మతులుగలది ధృవమని
యు చెప్పబడును.

73

సీ దేవయోనులయందు దేభిల్లుధృవంబు

చెలనముమానవ చెయముకి గును

షడ్వమంబోకటండు సంస్తుదంబగుశుద్ధ

శ్మతిచతుశ్మతియు పట్టుతులరిషము

మూడుకీతలనంగ మొనయుంగాంధారంబు

నగుశుద్ధ సాధారణాంతగముల

మరిశుద్ధమనిప్రతి మధ్యమంబనిరెండు

పంచమంబోకటండు బరిభవిల్లు

గీ. దైవతంబును రిషమట్లుదనరుచుండు

శుద్ధకైశికి కాకలిసాబగుచెంది

నిలనిసాదంబు లిటుమూడునింపుగాంచు

నివియు పదియారు శ్మతులననెగడుసాంశా॥

73

తా॥ దేవయోని సంభూతులగు గంధర్వయక్షశిద్ధాదులు చేయుగాన
ము దృవమను వీణననుసరించియుండును. మానవులు జేయుగాన
ము చెలనమను వీణననుసరించి యుండును. దానియందు షడ్వ
మంబోకటియును రిషభములు మూడును, గాంధారములు మూ
డును, మధ్యమములు రెండును, పంచమంబోకటియును దైవత
ములుమూడును, నిషాదములుమూడును వెరశి పదవారుశ్మతు
లగును. పై నము1 షడ్వమము 2 శుద్ధరిషభము 3 చతుశ్మతిరిషభ
ము4 పట్టుతిరిషభము 5 శుద్ధగాంధారము6 సాధారణగాంధార

ము 7 అంతరగాంధారము 8 శుద్ధమధ్యమము 9 ప్రతిమధ్యమము
 10 పంచమము 11 శుద్ధదైవతము 12 చతుశ్రుతిదైవతము
 13 షట్శ్రుతిదైవతము 14 శుద్ధనిషాదము 15 కైశికినిషాదము
 16 కాకలినిషాదము యీరీతిగాపదహారు శృతులు గలిగి
 యుండును. 74

సీ. తగషడ్వరిషభ గాంధారమధ్యమపంచ
 మముదైవత నిషాదమనేడిస్వరము
 లారోహణావరోహణముల ద్వివిధంబు
 నవియారువిధములు నగునుమరియు
 సమషాడవౌడనస్వరతుదల్పామిక
 గాధికార్చికమన గడగు సతము
 వాక్యోక్తస్వరమందు వొదలిన నవిరాగ
 ప్రస్తారపంక్తులైప్రబలుచుండు

గీ. పోల్పసమగతి స్వరములపూణామైస
 మేళమనరాగములయందు మెరయుచుండు
 శుద్ధప్రతిమధ్యమములచేసాంప్రమిారి
 నవియుఁడెబ్బదిరెండుగా నగునుసాంబా|| 75

తా|| షడ్వరముమరిషభము గాంధారము మధ్యమము పంచమముదై
 వతము నిషాదము అనుసప్తస్వరములు అరోహణము ఆవరోహ
 ణములను రెండు భేదములు చెందును అవియుతిరుగానారువిధంబుల
 గును అందుసమమనసంపూర్ణముగానుండును షాడవము ఆరుస్వ
 రములుగలదివౌడవము అయిదుస్వరములుగలది స్వరాంత్యంనా
 లుగుస్వరములుగలది సామికము మూడుస్వరములుగలది గాధిక
 మురెండుస్వరములుగలదిఆర్చికమువకస్వరముగలదియగునుయిట్లు

సప్తస్వరములందు అరోహణమునగాని అవరోహణమునగానివో
 కొక్కొక్కస్వరమువంతున తగ్గుచూరాగా పైనామములను పొంది
 రాగప్రస్థారపంక్తులగునుసమగతిగలస్వరములతోఅరోహణావరో
 హణములయందు శృతిభేదములు గలిగినను సంపూర్ణములగునవి
 రాగములకు మేళకర్తలనంబడును అట్టిమేళకర్తలు శుద్ధమధ్యమ
 ప్రతిమధ్యమభేదములచే డెబ్బది రెండుభేదంబులుగలవు 75

సీ. రసరూపసంఖ్యలరాజులుగుణయుక్త
 నామంబులందునున్న తివహించు

సంకంబులకుసంజ్ఞలగునుహల్లులయందు
 కాదిగానవసంఖ్యకముకవర్గ
 టాదిగాతోమ్మిదట్లగుటవర్గంబన
 యాద్యైకంబనియనిదిబుధులు
 పాదిపంచకమనంబడుసకంములకెల్ల
 వానుదిగ్గమనంబునప్ప నెప్పు

గీ. రాగతాళాది నామములరసిసంఖ్య
 గనగుణాదికములగుస్తులరయవలయు
 నవియువరుసగ బెంచినసగునసంత

రాగములువానికగుబూర్వరసముసాంఘా

తా||పైమేళకర్తలకు రసమునుసంఖ్యను గుణమును దెలుపునట్టి వేరు
 లువెనుకటి గ్రంథకర్తలు బెట్టెయుండిరి. నవి చెలియుటకుగాను
 హల్లులయందు గలుగుసంజ్ఞలు కవణము మొదలు తొమ్మిది
 వరకు కవర్గమనియు, టవణము మొదలు తొమ్మిదివరకు టవర్గ
 మనియు, యవణము మొదలు యెనిమిదివరకు యవర్గమనియు
 పవర్ణము మొదలు అయిదువరకు ఫవర్గమనియు వేషములుబిందు

వులుగాను అంకసంజ్ఞలగును యృషభువై వ్రునకు బెంపవలయును వ్రు
 దాహరిణము మాయామాళవనౌళయనునప్పుడు మ అయిదు య
 వకటి 15 యిదిపది హేనోమేళకర్తయని శైలియును చిన్నయాకార
 ముగలదియు సత్యమగు శాంతసముగలదియు నగును కనకాంగి
 యనునప్పుడు వకటోమేళకర్తయనియును శృంగారరసముగలది
 యు తేజోరూపముగలదియుయని శైలియును యీరీతిగా అన్ని మే
 లకర్తలయందు గ్రహింపవలయును అందు న'కొక్క-కొక్క-మేళకర్త
 నుబ్రష్ఠించిన అనేక రాగములుబుట్టిన వాటికిబూర్వ రసమేప్ర
 ధానమైయుండును

స్వ గ శ్రి ఘా ర ము .

- 3. స్వరములబ్రహ్మారసము దయంబెట్లన్న
 నొకటిరెండును మూడునొసరనాలు
 గాదియశానకముల్లలపంక్తియందగు
 సరిగమ పదనిస సంజ్ఞాచెందు
 నవియునస్కలితమై నమరురీతెట్లన్న
 కడపలియంకముల్కంఠ్యుంఠి
 సంతతన్ని కటంబునను క్రిమకృముగా
 పంక్తి భేదంబులు బరగకుండ
- గీ. వినిమయింపంగ భేదముల్విస్థరిల్లు
 యవిపరస్పరగుణములై యశానుసంఖ్య
 రాగబ్రహ్మార విధులందు రమ్యమగుచు
 నిఖిలలోకప్రకాశమైనెగడుసాంబా॥

తా|| స్వరప్రస్థార భేదం బెట్లన 1-2-3-4-5-6-7-8-యొట్లు ప్రస్థరింపద గుపంక్తి యందుగల సరిగమ పదనిస యనువాటికి గుర్తులుగానుంచుకొని ముందుగా చివరనుతిషు యేకదశస్థానములు మార్చి తరువాత దశశతస్థానములను వరుసగా మార్చుచురాగా పునరుక్తంబులురాకుండా నందుగల భేదంబు లేర్పడును పైయంకం బులపరస్పరము గుఱించిన నందుగల భేదంబులు దెలియును. ఉదాహరణము:— స రి గ మ యనునాలుగుస్వరములు బ్రష్ఠరించిన యన్ని భేదంబులేర్పడును నవియొట్లుండుననిన పైస్వరంబులపైనిగ్రమంగా -1-2-3-4 గుర్తులునుంచుకొని సహస్రస్థానమందున్న నొకటిని శతస్థానమందున్న రెండుచేగుఱించిన రెండు వచ్చునుదానిని దశస్థానమందువున్న మూడుచే గుఱించిన ఆరు వచ్చును. దానిని యేకస్థానమందువున్న నాలుగుచే గుఱించిన యిరువై నాలుగు వచ్చును గనుక యిరువదినాలుగు భేదములు నేర్పడునని తెలియును

77

రుజువు	సంఖ్య.	స్వరము.	సంజ్ఞ.
స-ప్రస్థరించిన భేదం 1 యగును	1	స	1
సరి-ప్రస్థరించిన భేదం 2 యగును	2	—	—
సరిగ-ప్రస్థరించిన భేదం 6 యగును	2	సరి	1-2
సరిగమ-ప్రస్థారం భేదం 24 యగును	3	—	—
సరిగమప- ,, భేదం 120 యగును	6	రిస	2_1
సరిగమపధ- ,, భేదం 720 యగును	4	సరిగ	1-2-3
సరిగమపధని-,, భేదం 5040 యగును	24	సగరి	1-3-2
		రిగస	2-3-1
		రిసగ	2-1-3

గణన 3-2 1

గసణ 3-1.2

24 భేదములకు రుజువు

2 చక్రం

స్వరము-సంజ్ఞాఅంకములు	2 1 3 4	రి స గ మ
స రి గ మ 1 2 3 4	2 1 4 3	రి స మ గ
స రి మ గ 1 2 4 3	2 3 4 1	రి గ మ స
స గ మ రి 1 3 4 2	2 3 1 4	రి గ స మ
స గ రి మ 1 3 2 4	2 4 1 3	రి మ స గ
స మ రి గ 1 4 2 3	2 4 3 1	రి మ గ స
స మ గ రి 1 4 3 2		

3 చక్రం.

4 చక్రం

3 1 4 2	గ స మ రి	4 1 3 2	మ స గ రి
3 1 2 4	గ స రి మ	4 1 2 3	మ స రి గ
3 4 2 1	గ మ రి స	4 2 1 3	మ రి స గ
3 4 1 2	గ మ స రి	4 2 3 1	మ రి గ స
3 2 4 1	గ రి మ స	4 3 1 2	మ గ స రి
3 2 1 4	గ రి స మ	4 3 2 1	మ గ రి స

యారీతిగా ఆరోహణావరోహణముల బ్రస్తుతింప నొకొక్క-
 మేళికర్తయందు షాడవాది భేదములుగల 10080 రాగములు
 బుట్టిన గ్రంథవిస్తారభీతిచే ముగింపబడెను. యీక్రింది మేరువులను
 జూచినవిభిదమగును.

స్వరము	శ్లోకము	ప	రి	గ	మ	ప	ధ	ని	అర్థము
ప	1	1							1
రి	2	2	1						3
గ	4	5	2	1					8
మ	8	12	5	2	1				20
ప	16	28	12	5	2	1			48
ధ	32	64	28	12	5	2	1		112
ని	44	144	64	28	12	5	2	1	256
స ని	127	320	144	64	28	12	5	2	575

ప్రస్థారమునం
పశ్చాదిస్వరస
ఖ్యలను దెలుపు
పృథ్వీమేనువు.

స్వర ప్రస్థార పథకము

ప	రి	గ	మ	ప	ధ	ని	స	స్వర శ్రేణి
1	2	4	8	16	32	64	127	సంఖ్య
1	2	5	12	28	67	144	320	పాతాళము
1	3	8	20	48	112	256	575	మహాపాతాళం

ప డ్య మో రూ పు

										ని											
										సని		1	ష9								
										ని		1	0	8ష							
										భ		1	0	8	ష7						
										స		1	0	7	7	ష6					
										మ		1	0	6	6	27	ష5				
												0	5	5	20	35	ష4				
										ః		1	0	4	4	14	24	54	ష3		
										ని		1	0	3	3	9	15	31	57	ష2	
										0		1	0	2	2	5	8	15	26	44	ష1
1	1	0	1	1	2	3	5	8	12	20	హిసం										

రి ప థ మే రు పు . సని ని

										భ		ని	1	5	64						
										మ		ని	1	4	10	24	63				
										ః		1	3	6	13	30	66	62			
										0		స	1	2	3	6	13	26	50	96	61
1	1	1	2	4	7	12	21	36	62	హిసం											

గాం ధా ర మే రు పు . ని

										భ		ని	సని	1	3	గా					
										x		మ	ష	1	3	9	22	2	గా		
										స		ః	1	2	5	10	22	46	92	1	గా
1	1	2	3	6	11	21	43	72	132	హిసం											

సీ. పూర్ణాభిషుఖముగా నుంచితోమ్మిది రేఖ
 లనునడ్డుగానన్ని సమర జేర్చు
 నరునదినాలుగు నగుకోష్టమలయందు
 నాగ్నేయదిశగడి నాది జేశి
 రిషములుగాంధార రీతులెరింగియు
 వాటిక్రిందను సమవరిసలందు
 శుచిరిషములు మూడుసోభిల్ల గానుంచి
 దుగచతుశ్చతుల నందువడి జేర్చి
 గీ॥ నెకటిషట్పుత్తి యుతముగానొప్పనిల్చి
 దగుగ్రమంబున విమలసాధారణాంత
 రమునుసాధారణము నాంతరంబుల నెటి
 నారుగాంధారములు గూర్చునగునుసాంబా॥

78

తా. తూర్పు పడమరలకు తొమ్మిది రేఖలును, వృత్తర దక్షిణముల
 కు తొమ్మిది రేఖలును, వ్రాశిననందు ఆరువది నాలుగు గళ్ళు
 యేర్పడును. నందు ఆగ్నేయదిశ మొదలు రెండుగళ్ళయందు రిష
 భ గాంధారములు గుర్తులుగా వ్రాశి వాటిక్రింద వరుసగా మూ
 డుగళ్ళయందు శుభరిషభములు. తరువాత రెండు చతుశ్చత్తిరిష
 ములు తరువాత నెకటి షట్పుత్తి రిషభమును వ్రాయవలయును
 తరువాత నారీతిగానే వకటి శుభగాంధారంబును. రెండు సాధా
 రణ గాంధారంబును. మూడు అంతరగాంధారంబును నాలుగు
 సాధారణగాంధారము అందు అంతరగాంధారము ఆరు అంత
 రగాంధారము వరుసగా నెకథానిక్రింద మరెవకటిగా వ్రాయవల
 యును,,

సీ. వాయవ్యదిశనుదై. వతనిషాదంబులు.

గురుతు లొనటులను గుదురు బరచి

వరుసగా విమలదైవతములు ముకాడింట

దగచతు శృతిదైవతములు రెంట

నొకటారు శృతులతో నొనరుదైవతమొంట

కడుశుద్ధకైశికి కాకలియును

కైశికి కాకలి కాకలి శృతులనం

బహునిషాదంబులు బరగగూర్చి,

గీ. వక్కటాదిగ ముప్పదా రొక్కటోకటి

సేషనుగు కోటములయందు జేర్చిచూడ

మేళకర్తలశృతి చయమెరుగవచ్చు

నట్లుప్రతిమధ్యమమునను సగునుసాంబా॥

తా. పైరీతిగా వాయవ్యమూల రెండుగళ్ళయందు సరిగూడైనత ని
షాదములు గురుతులుజేసి వాటికి యెడమవైపు వరుసగా మూ
డుశుద్ధదైవతములు రెండు చతుశృతిదైవతములు నకటి పట్టు
దైవతంబును జేర్చనలయును. అందుక్రింద నకటి శుద్ధనిషాదము
రెండు కైశికినిషాదము. మూడు కాకలినిషాదము నాలుగు కై
శికినిషాదము అయిదుకాకలినిషాదము ఆరుకాకలినిషాదము
యిట్లుజేర్చిచూచిన శుద్ధమధ్యమరాగములు 36 ప్రతిమధ్యరాగ
ములు 36 వెరళి 72 మేళకర్తలశృతి భేదంబులు బాగుగ
దెలియును.

ధను మేరువు.

మేళకర్తలశృతుల్గుదెలుపును						రి	గా
1	2	3	4	5	6	శు	శు
7	8	9	10	11	12	శు	సా
13	14	15	16	17	18	శు	అం
19	20	21	22	23	24	చ	సా
25	26	27	28	29	30	చ	అం
31	32	33	34	35	36	ష	అం
ద్వైవ		శు	శు	శు	చ	ష	
నిషా		శు	క	కా	క	కా	కా

- నీ. కనకాంగి రత్నాంగిగానమూర్తియున
 స్పృతిమానవతితాన పాలనాంగి
 సేనాధిపతియును చెలగుహసుమస్తోడి
 ధేనుకనాట కాధేయప్రియము
 కోకిలప్రియసును కోమలరూపిణి
 గాయకప్రియసుర కాంతభూష
 మంజులతరమాయ మాళవగౌళయు
 చక్రివాకముసూర్యచారుకాంతి॥
- గీ. హఠికాంబరి రేంకార హనముమిగుల
 వంద్యనటభైరవము కీరవాణియుఘన
 ఖరహరిప్రియయును గౌరికామదంబు
 వరుణసంప్రేదినియనంగవరలుసాంబా॥

తా. ఈ మేళకర్తలనామంబులు క్కొన్ని గ్రంథములయందు భేదంబుగా నున్నవి. అభిప్రాయంబు మాత్రము నెకటిగానే నుండును. 1కనకాంగి 2రత్నాంగి 3గాసమూర్తి 4 వనస్పతి 5 మానవతి 6 తానరూపిణి 7 నేనాపతి 8 హనుమంతోడి 9 భేనుక 10 నాటక ప్రియ 11 కోకిలప్రియ 12 రూపావతి 13 గాయకప్రియ 14 వకుళాభరమణము 15 మాయామాళవశాళ 16 చక్రివాకము 17 సూర్యకాంతి 18 హాటకాంబరి 19 యౌగళారధ్వని 20 నట్టభైరవి 21 కీరవాణి 22 భగహరిప్రియ 23 శారీమనోహరి 24 నరుణప్రియ॥

సీ. శృంగార రససమంచిత మారరంజని

చారుమంగళమాళి చారుకేళి

సాంద్రసానంగి సరసాంగియును హరి

కాంభోజి ధీరశంకర కరమణి

యానగానందిని యాగప్రియమురాగ

వధానిగాంకేయ స్వరవిభూష

వాగధీశ్వరి శూలివరచలనాటల

యందుశుద్ధంపు మధ్యమముపైన

గీ. చక్రమునజూచి స్వరశ్రుతిసరణులరశి

గానలేత్తులు సభలందుగడగిబాడ

నరయసుఖసంపదల చందనగునటంచు

ధాతనారదునకుదెల్పె దయనుసాంబా

81

తా. 25 మారరంజని 26 చారుకేళి 27 సరసాంగి 28 హరికాంభోజి 29 ధీరశంకరాభరణం 30 నగానందిని 31 యాగప్రియ 32 రాగవర్ధని 33 గాంకేయభూషిణి 34 వాగధీశ్వరి 35 శూలిని 36 చలనాటయీము పై ఆరురాగములయందు శుద్ధమధ్యమ

ము యితరశ్చేతులుపై చక్రమృలోదెలియును వానినెదిగి గానవే
త్తలు సభలయందు గానము చేయ సకలసంపదలను బొందుదు
రనినారదునకు బ్రహ్మ దెలిపెను. 82

5. వ్రధమాదిగానందు ప్రతిమధ్యమము జేర్చు
ముప్పదారగుర్రాగములు జనించు
నందుసాళగ జలాణావము ఝల్లవరాళి
నవనీతమును పావనయరఘుప్రియ
బహుళగవాంభోజి భవప్రియశుభపంతు
పద్విధమూర్తిని స్వణాదేహి
లలిదివ్యమ శిధవళాంబరి నామనా
రాయ శికామవర్ధనయురాయ

గీ. శ్లాఘ్యుగమనశ్రమ మునువి శ్వాంబరంబు
శ్యామలాంగియు పణ్డుఖిశానియును
శింహ్వామధ్యమమును స్వణాశ్రవసంత
ధర్మవతిసీతి మతియన దసర్దుసాంబా|| 82||

తా. ప్రతిమధ్యమరాగ మేళకర్తలు 37 సాళగ 38 జలాణావము
39 ఝల్లవరాళి 40 నవనీతము 41 పావని 42 రఘుప్రియ 43 గవాం
భోజి 44 భవప్రియ 45 శుభపంతువారి 46 పద్విధమూర్తిని
47 సువణాంగి 48 దివ్యమఃశి 49 ధవళాంబరి 50 నామనారాయ శి
51 కామవర్ధని 52 రాయప్రియ 53 గమనశ్రమ 54 విశ్వాంబరి
55 శ్యామలాంగి 56 పణ్డుఖిప్రియ 57 శింహ్వాద్రమధ్యమం
58 హేమవసంత 59 ధర్మవతి 60 సీతిమతి|| 83||

సీ|| కాంతామఃశియుశివ కామవృషామోది
వరకల్పలతికాంగి వాక్పతియును

మేచక కళ్యాణిమెరయుచింతామణి

సుచరిత్ర జ్యోతిస్సుశోభనాంగి

నగధాతువర్ధనినాశికా భరణంబు

కోసలమును రశికులవినోది

యనెడిడబ్బదిరెండు యగుమేళకర్తలు

నవరసంబులనుజెంన్నలరుచుండు

గీ. యందుబోల్చి యనేకములైనగాని

బాలభోధార్థముగ గొంన్ని బలుకబూని

నవియు లక్షణ లక్ష్యంబులలరు నట్లు

జెప్పెదనుజిత్తమున జేర్పజెల్లుసాంబా॥

84

తా 61 కాంతామణి 62 వృషభప్రియ 63 లతాంగి 64 వాచస్పతి
65 మేచకకళ్యాణి 66 చింతామణి 67 సుచరిత్ర 68 జ్యోతిస్వ
రూపిణి 69 ధాతువర్ధని 70 నాశికాభరణం 71 కోసలము 72 రశిక
ప్రియ యీడెబ్బదిరెండు మేళకర్తలను వొక్కొక్కదాన్ని పై
రీతిగా బ్రస్తవించినయడల అనేకములగురాగములు బుట్టును.
అయినను బాలులకు బోధకొరకు కొన్ని ముఖ్యములగు జన్య
రాగములు లక్ష్యలక్షణములతో నిందు వాచింపచున్నవి 84

సీ. ఆరయనిపాదంబు నారోహణనులేక

మవరోహణము పూణామగుచునుండ

కనకాంగియందును కనకాంబరియునగు

కోకిలధ్వాసంబు కోసలమున

మాయమాళవియందు మఠినటసాగంగ

వరుణప్రియంబున వందినియును

కాంభోజియ్యగుహారి కాంభోజియుండును

యాగప్రియమునందుయజ్ఞకాంతి

గీ. దివ్యమశియందు కుంతలందీప్తిగల్గు

శింహ్వారాణ్యధ్యమమునందు సేషరవము

దోచుకరహరిప్రియను ఖద్యోతమశియు

ధర్మవతియందు దామ్యంబు దనరుసాంబా|| 85

తా. ఆరోహణమునందు నిషాదము లేక అనరోహణమునందు పూ
ణామైయుండిన నదికనకాంగియందు కనకాంబరియగును నదియే
కోసలమునందు కోకిలరవంబగును మ'యామాళవమునందు న
టసారంగయగును సరుణప్రియయందు పందినియగును హరికాం
భోజియందు కాంభోజియగును యాగప్రియయందు యజ్ఞకాంతి
దివ్యమశియందు కుంతలందీప్తియగును శింహ్వోద్రమధ్యమమున
సేషనాదనుగును ఖరహరప్రియందు ఖద్యోతమశియగును ధర్మా
వతియందు దామ్యంబగును 85

సీ. గలుగదారోహణస్థాంధారమేయడ

ననరోహణముపూణామనగనెప్పు

కనకాంగియందునుగలుగుగుద్ధముఖారి

పెనుగురత్నాంగిసేషకాంతి

గానమూర్తియునందాగలుగునామవరాళి

హోటకాంబరినిశింహ్వోళమటండ్రు

ఖరహరప్రియయందుగలుగుదర్బారన

వరుణప్రియమునందువాణియగును

గీ. మధ్యమనిషాదములునజ్జామగుమరెంట

షరగమాళవియందు భూపాళమగును

తోచుచేగుప్తిహనుమంత తోడియందు

నగునుకాంభోజియందు మోహనయుసాంబా 86

తా. ఆరోహణమున గాధారము వజ్రమై అవరోహమునందుపూర్ణమైయుండిననది కనకాంగియందు శుద్ధముఖాయు రత్నాంగియందు ఘనద్యుతియు హోటకాంబరి యందుశింహళమును గానమూర్తియందు నామవరాళియు ఖరహరిప్రియయందు దర్బారును వరుణప్రియయందు వాణియును, నగును ఆరోహణా వరోహణములయందు మధ్యమనిపాదములులేక యుండిన మాయామాళవంబున భూపాలయును హనుమంతతోడియందు చేగుప్తియు హరికాంభోజియందు మోహనయునగు.

86

సీ. దైవతరిషభము ల్దగుల వారోహణ

స్పూనావరోహణనోప్యైసంగ

ఘంటూరవంబన న్నడగురత్నాంగిని

ధన్యాశితోడిని దగజనించు

అలనటభైరవినిగు యభేరియసంగ

సుచరిత్రముగు భోగసుమతియందు

ఖరహరిప్రియయందు ; కగునజ్రపుకాంతి

వగవినోడిని జక్రవాకమందు

గీ. శంకరాభరణమునందు శాంభవియును

లలితముగు శింధుదేశ్య ఝణాణవమున

మారకళ్యాణి మృగరాజమధ్యమున

చారుకేళిని చంద్రిక జనునుసాంబా,

87

తా. ఆరోహణమున రిషభదైవతములు లేక అవరోహణము పూర్ణముగానుండిన, నది రత్నాంగియందు ఘంటూరవంబును, తోడియందు ధన్యాశియును, నటభైరవియందు యభేరియును భోగవతియందు సుచరిత్రమును, ఖరహరిప్రియయందు వజ్రకాంతియును,

చక్రివాకఘనందువినోదినియును, శంకరాభరణమునందు శాంభవియును, ఝుబాణానమునందు శింధుదేశియును శింహైద్రమధ్యమమున మనదనకళ్యాణియును, చారుకేళియందు చంద్రిక. యును నగును. 87

సీ. పంచమహీనమైపరగు ద్వయంబున.

శ్రోడియుహనుమంతశ్రోడినగును

మాయమాళవియందు మరివసంతయునగు

భైరవియుగునటభైరవమున

ఖరహరిప్రియయందు గలుగు శ్రీమతియన

భవప్రియమున బడబాగ్నిబుట్టు

దగరామప్రియయందు ధౌరేయమనబడు

ధవళాంబరంగుమం దాకినౌను

గీ, రిషనిహదంబులును లేక గ్రహముగ

దైవతమువక్రపూణామై దనరుచుండ

నదియనానంద భైరవమగునటండ్ర

నదియునటభైరవికి జన్యమగునుసాంబా.

88

తా ఆరోహణా నరోహభములయందు పంచమము లేక యుండినది హనుమంతశ్రోడియందు శ్రోడియు, మాయమాళిమునందు వసంతయును సట్టభైరవియందు భైరవియును ఖరహరిప్రియయందు శ్రీమతియును, భవప్రియయందు బాడబాగ్నియును, రామప్రియయందు ధౌరేయమును, ధవళాంబరియందు మందాకినియును, నగును ఆరోహణమున రిషభనిషాదము లేక రిగ్రహముగావక్రి దైవతముగలిగి ఆరోహపూణామయ్యేనేని అది ఆనందభైరవి యగును నదినటభైరవికి జన్యమగును. 88

సీ. గాంధారనిషధముల్గులు గావనోహణ
 నవరోహణము పూణాణమగుచునుండ
 సరసాంగియందును సదమలసురోసేన
 ఘనశివకాంభోజి ఖరహరందు
 యగునుసావేరి మాయాపూశవంబున
 కోకిలప్రియందుకోసలంబు
 కాంభోజినెదుకులకాంభోజిజన్మించు
 గోత్పాదిలలికనుగొనబుమీరు
 గీ. విమలమేచకకళ్యాణివిశ్రేణి బు
 భూపశ్యాణియనగనుభోలియుండు
 బరగునారభిశంక రాభరణమందు
 త్రోడియందున సావేరిదోచునాంబా

89

తా. ఆరోహణమున గాంధారనిషాదములు లేక ఆరోహణము పూ
 ణాణముగానుండిన నది సరసాంగియందు సురసేనయును. ఖర
 హరిప్రియందు శివకాంభోజియును మాయాపూశవి యందు
 సావేరియును, కోకిలప్రియందు కోసలమును, కాంభోజియందు
 యదుకుల కాంభోజియును లతాంగియందు గోత్పాదియును.
 మేచకకళ్యాణియందు భూపకళ్యాణియును, శంకరాభరణమునం
 దు అరభియును, త్రోడియందు ససావేరియునగును.

90,

సీ. ఖరహరిప్రియమిత్ర కమలామనోహరి
 మణిమనోహరిమిత్ర మానవతికి
 తానరూపిశిమిత్ర తనుకీర్తియనజను
 చక్రవాకముమిత్ర చంద్రికయగు

కామనర్ధనిష్ఠిత్ర కరముపంతుష్వరాళి

వరుణప్రియకు మిత్ర వారుణాంగి

యాగప్రియము మిత్ర యామినీలకంబు

రామప్రియకుమిత్ర రమ్యకేళి

గీ. శంకరాభరణమిత్రగు శ్యామలాంగి

కరముకళ్యాణి మిత్రగు కలవరంబు

నాటకును మిత్రీసుగు సురానందనాంగి

పావనికిమిత్రీ హంసనంబును సాంబా॥

90

తా. భరహరిప్రియకు కమలామనోహరియును, మాసవతికి మనోహ

రియును తానరూపిణికి తనుకీర్తియును, చక్రీవాకమునకు చం

ద్రీకియును, కామనర్ధనికి పంతుసరాణీయును, వరుణప్రియకు

వారుణాంగియును, యాగప్రియకు యామినీ లకమును, రామ

ప్రియకు రమ్యకేళియును, శంకరాభరణమునకు శ్యామలాంగి

యును, కళ్యాణికి కలవరంబును, నాటకు సురానందనయును,

పావనికి హంసయును మిత్రీలనంబును.

90

సీ. మేళవత్పూర్ణమై మెరయమిత్రీనదగు

షాడవపూర్ణముల్పఖయలగును

బౌడవపూర్ణములొను దత్తుతులు స్వ

రాంతపూర్ణంబురురమణులగును

సామికగాధిక నముదయాన్వికములు

సేవకజాతిగా చెప్పబడును

పూర్ణా షాడవములు పురుష రాగంబులు

పూర్ణ డవంబులు పుష్పబోంట్లు

గీ. పూర్ణాసామికగాధి కంబులుపురుషులు
 పూర్ణామాద్భి కస్వరతుదల్పల్పస్త్రీలు
 జన్యజనకాధి భావముల్జెందినతము
 నవరసంబుల భాశిలు నవియుసాంశా॥

91

తా. మేళకర్తవలె ఆరోహణావరోహణములయందు సంపూర్ణము గానుండిన నది ఆయా రాగములకు మిత్రీయనబడును. ఆరోహణమున పాడవమును అవరోహణమున పూర్ణమును గలవి స్త్రీరాగములు యనబడును. అరోహణమున ఔడవమును అవరోహణమున పూర్ణమును అగునవి వాటిపుత్రులనబడును. ఆరోహణమున స్వరాంత్యము అవరోహణమున పూర్ణముగలవి వాటికినతులగును. అవరోహణమున సామికముగాని గాధికముగాని అర్చితముగాని గలిగి అవరోహణము పూర్ణముగా నున్న నవి వాటి సేవకులుగా జెప్పిరి. ఆరోహణము పూర్ణము అనరోహణము పాడము గలవి పురుష రాగములు పూర్ణాడవములు స్త్రీలు పూర్ణసామికగాధికములు పురుషులు పూర్ణ అర్చిత స్వరాంత్యములు స్త్రీలు యిందుకువ్యతిరేకములు నపు సరాగములు యివి జన్యజనకాది భావములను పొంది నవరసంబులచేత బ్రకాశింపుచుండును॥

91

ఇది శ్రీభారద్వాజసగోత్రీ షవిత్రి వేదుల యజ్ఞేశ్వరతనూ

భవ సీతారామశాస్త్రివిరచితంబగు

భరతసంగ్రహమునందు

రాగాధ్యాయము

సంపూర్ణము.

తాళప్రకరణము .

సీ. ఆనంద తాండవంబాడు సదాశివు

పాదంబునందిల బడిసయందె

తకిటత ధరికిట దధిగిణ ఝనుఝెంత

యన యాదితాళంబు యనిరిదాని

కాలమార్గక్రియాంగ గ్రహస్థాన

యతి కళాలయ జాతులనెడిపదియు

తాళంబులకుబ్రాణ తతులనంబుపద్మ

వ్రతశతంబంబు బరచినూచి

గీ. ముఖతృటిత కాలమేలసంబునకు జెల్లు

నవియువనుగుణ్యమగుచును నగునుక్షణము

కాన్తనిముష కళాభాగకములను ధృత

ధృతయలఘు గురుకాలమందెనయు సాంబా

92

శా||ఆనందంబుతో ప్రదోషతాండవంబు జేయచున్న యీశ్వరుని

పాదంబునుంచి జూరేలపైబడిస యందె తకిటత ధరికిట దధిగిణ

ఝనుఝెంత యని పదహారుశబ్దములుగా బలికెను నదియె కాక

పాదంబయ్యెను నదియే తాళమునకు ఆదిగనుక దానిని ఆది

తాళంబనిరి. దానికిదశ్రాణములు గలవు, నవయేవి యనిన 1

కీలము 2 మార్గము 3 క్రియ 4 అంగము 5 గ్రహము 6 ప్రస్తా

రము 7 యతి 8కళ 9 లయ 10 జాతి యీపదితాళమునకు దశ్రా

ణములు, అందు తామర కేకులు, నెకదానిపై నెకటి చొప్పున

నూరు బరచి, నూది మోనతో రంధ్రముగా చేయడగు కాలము
 లవమనంబడును. యెనిమిది లవములు 1 క్షణము-8-క్షణములు 1
 కాష్ట 8 కాష్టలు 1 నిమిషము 8 నిమిషములు 1 కళ 8 కళలు
 1 భాగము 8 భాగములు 1 ఆనుధృతము 2 అనుదృతములు 1
 ధృతము 2 ధృతములు 1 లఘువు 2 లఘువులు 1 గురువు 2 గురు
 వులు 1 కాకపాదము! యివైనమె కాల మనంబడును || 92||

సీ. మార్గముల్దక్షిణమన వార్తికముచిత్ర

చిత్రతరతి చిత్ర చిత్రతమము

లప్తకళాక్రియల నిరిదక్షిణమందు

నందరవార్తి కంబందుసెప్పు

నలులషణ్మార్గంబులకును నూహ్యంబగు

మార్గదేశియభేద మమరునుక్రియ

లఘుపంచకముచే చలగునుదేశియక్రియ

పదియమార్గ క్రియం బరగుచుండు

గీ. వక్కటాదిగ పదియారు వరకువరుస

మెక్కొకటి వృద్ధిగాబెంప నొప్పుచుండు

నంగభేదాదిసంఖ్యల నంజలంగి

పదియనారు గనంగముల్బరగుసాంబా

93

తా. తాళమునకు మార్గములు ఆరుగలవు యేనిమిదికలలు క్రియగా
 గలుగునది దక్షిణ మార్గము నాలుగుకలలు క్రియగాగలుగునది
 వార్తికమార్గము రెండుకలలుక్రియగాగలుగునది చిత్రమార్గము
 1 కలక్రియగాగలుగునది చిత్రతరము అందుసగము అతిచిత్రము
 అందుసగము చిత్రతమము అనిచెప్పబడును క్రియ మార్గక్రియ
 యనియు దేశియక్రియయనియు రెండువిధములు అయిదులఘువు

లు మార్గక్రియకును పది లఘువులు దేశియక్రియకును గలుగును
 అందుఅంగములు 16 వకటి మొదలు పదిహారువరకు వకటొకటి
 వృద్ధిగా షోడశాంగములగును వైనం 1 అనుధృత 2 ధృత 3
 ధృతవిరామం 4 లఘువు 5 లఘువిరామం 6 లఘుధృత 7 ల
 ఘుధృతరామం 8 గురువు 9 గురువిరామం 10 గురుధృత 11
 గురుధృతవిరామం 12 ప్లుతం 13 ప్లుతవిరామం 14 ప్లుతధృత 15
 ప్లుతధృతవిరామం 16 కాకపాదం యివియెతాళిమునకు అంగ సం
 జ్ఞాలెయుండును ౯౩

సీ. గ్రహము ముక్తైరగుల గ్రాలునుసమమతీ

తమునాహతంబన తగుగ్రమమున

తాళాంగసంఖ్యను తగుగ్రతీపైనుంచి

న్యూనాంగములమాగ్న నుచితమగును

మానసంబునగల మానంబున్యూనాంగ

సమభిన్నమిలను బ్రహ్మారమంశ్య

పాతాళమనవట్టి పరిధివిల్లుచునుండు

సర్వపాతాళంబు సకలమగును

గీ. లఘువుచతురస్రత్రిస్ర ఖండంబులనియు

మిశ్రసంకీర్ణముల నంగమెరయజాలి

అభిశిఖశరశై లగ్రహాదికముల

సంఖ్యగా నెంన్నుటలు జేల్లునతముసాంబా

94

తా. గ్రహము మూడువిధంబులు ఆవియెట్లన గీతతాళములు సమా

నముగా గ్రహించునపుడు ఆదిసమగ్రహము గీతిముకన్న ముందు

తాళముగ్రహించునపుడు ఆనాహతగ్రహము గీతిముకన్న వెనుక

తాళముగ్రహించునపుడు అతీతగ్రహములగును ప్రస్థారము తాళ

ముయోక్క అంగమును పేనుంచి దానికన్న తక్కువసంఖ్యగల అంగములు చేమాడ్చి నసమానముగా తెగుట ప్రస్థారముగును అన గాదేన్ని ప్రస్థరింపవలయునో దాన్ని పైనుంచి దానిక్రింద దానికన్న తక్కువసంఖ్యనుంచి దానికి కుడివైపున మొదట సంఖ్యకు సమానముగు అంగముల నుంచవలయును పునరుక్తులు రాకుండునట్లు స్వరప్రస్థారమువలె సరిచూచినవలయును, దృతంకింస ధృతమును అనుధృతముక్రింద అనుధృతమును వుంచవలయును॥

1 అనుదృత	3 ధృతవిరా	4 లఘుప్రస్థారము
2 ధృతప్రస్థారం	1-2 మప్రస్థారం	22
11	2-1	112
	111	121
		211
		1111

గురుప్రస్థారము

	8	1 1 1 4 1
	4 4	1 4 2 1
	2 2 4	1 2 2 2 1
	1 1 2 4	2 1 2 2 1
	1 2 1 4	1 1 1 2 2 1
	2 1 1 4	4 1 2 1
1	1 1 1 1 4	2 2 1 2 1
	2 4 2	1 1 2 1 2 1
	1 1 4 2	1 2 1 1 2 1
	4 2 2	2 1 1 1 2 1
	2 2 2 2	1 1 1 1 1 2 1

1 1 2 2 2	2 4 1 1
1 2 1 2 2	1 1 4 1 1
2 1 1 2 2	4 2 1 1
1 1 1 1 2 2	2 2 2 1 1
1 4 1 2	1 1 2 2 1 1
1 2 2 1 2	1 2 1 2 1 1
2 1 2 1 2	2 1 1 2 1 1
1 1 1 2 1 2	1 1 1 1 2 1 1
4 1 1 2	1 4 1 1 1
2 2 1 1 2	1 2 2 1 1 1
1 1 2 1 1 2	2 1 2 1 1 1
1 2 1 1 1 2	1 1 1 2 1 1 1
2 1 1 1 1 2	4 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 2	2 2 1 1 1 1
1 2 4 1	1 1 2 1 1 1 1
2 1 4 1	1 2 1 1 1 1 1
2 1 1 1 1 1 1	1 1 1 1 1 1 1

యీరీతిగా అన్నియు నుహింపవలెను

యీక్రిందిమెరువులను జూచినను లభముగా బోధపడును

అందునేర్పడు మొత్తమునకు పాతాళమనిషేరు అంగముల మొత్తమునకు సర్వపాతాళం అనియును పేరు లఘు వుచతురస్రజాతియందు నాలుగు అనుధృతములు గలదిగాను త్రిస్రజాతియందు 3 అనుధృతములు గలదిగాను ఖండజాతియందు 5 అనుధృతములు గలదిగాను మిశ్రజాతి 7 అనుధృతములు గలదిగాను సంకీర్ణజాతి 9 అనుధృతములు గలదిగాను యెన్నవలయును 94

—* మేరుప్రధారణం *—

సీ. శ్వేచ్ఛాగతంబుగాచెలగుతాళంబున
 గలయనుభృతసంఖ్యగలుగునట్లు
 పూర్వపశ్చిమదిశల్పాందు రేఖలనుంచి
 నందడముగమరియన్ని జేర్చి
 మూలాది నెకకోష్టమునుతగ్గుచునురాగ
 సంత్యపర్యంతమానట్లునిలిపి
 నాదికోష్టంబులనందొకట్లునునించి
 క్రిందిపంక్తుల బేళిక్రియలయందు

గీ. సంత్యపాంత్య ద్వాదశమబ్దులరయ
 వర్జమంత్యంబుసమికోష్టనరుసలందు
 వహ్ని వసుభానుకోష్టభావప్రసిధిగ
 సనలమునిరుద్రసంఖ్యలునగునుసాంబా

95

తా. తనస్పృమగు తాళంబునందు యెన్ని అనుభృతము లుండునోన
 న్ని పూర్వాభి ముఖములగు రేఖనువ్రాసి మరియు నడ్డంబుగా న
 న్ని రేఖలును వ్రాయుచూ వాయవ్యం మూలమొదలుకొని న
 గ్నిమూలవరకు నెకొక్కకోష్టమును తగ్గించుచూ సత్యమగుప
 ర్యంతము వ్రాయవలయును వాటిపైనితాళాంగములు గుర్తులు
 గా వేయవలయును వాటిక్రిందిగళ్ళలో నొకటొకటిగా సంకెలు
 వేయవలెను అందిక్రిందికి విషమకోష్టములయందు చివర
 రెండుగళ్ళు-8-4-12-గళ్ళునదిలి అంత్యాది సమగళ్ళయందు 3-8
 12-గళ్ళకు ప్రతినిధిగా 3 7-11 చేర్చుకొనవలెను యీక్రిందిచ
 క్రమును జూచినస్పష్టమగును. యీప్రతినిధియను భృతమేరువు
 నందు మాత్రమేగలదు. భృతాదిమేరువులయందు ప్రతినిధిమా
 త్రముయండదు

95

సీ. చతురస్రజాదిగాజలగు జాతుభయందు

ద్విగుణంబులై క్రియలైజరిల్లు

కళలనంబడుశీత కరరవిరుతునవ

వరశాస్త్రబాణాణ వాఙ్మీవిదులు

తాళమధ్యంబునదవులు కాలములయ

యగిమన్య ధృతవిలంబంబులందు

మయకాలమును శిధ్ధమనగజలంగును

ధృతమర్థమగునందు దిష్టదురము

గీ. దీక్షుణ్మగుచు విలంబమైదేజరిల్లు

యతియునాద్యంత మయములయందునెప్పు

సనుముశ్రోతోవహము గోపుఛంబనంగ

తాళబ్రాణంబు లిటుపచిదనరుసాంబా॥

96

తా. చతురస్రజాతిమొదలు కోనిగ్రమముగానక దాకంటె నొకటికి క్రియలురెట్టింపుగాయుడును యెట్లన చతురస్రజాతికి 1 త్రిస్రజాతికి 2 ఖండజాతికి 4 మిస్రజాతికి 8 సంకీర్ణజాతికి 16 యిట్లగును వీటియందు కళలుగ్రమముగా 1, 12, 6, 9, 6, 5, 4, 2, 1, యిట్లగును తాళమధ్యంబునందుండు కాలములయనంబడును అందున్వ భావజన్యమగునది మధ్యమకాలమసంబడును దానికిరెట్టింపుగాదు రయునేయునది ధృతకాలమగును మొదటిదానికంటె దీర్ఘమగునది విలంబకాలమగును యతిమూడువిధంబులు 1 సమయతి 2 శ్రోతోవహయతి 3 గోపుఛయతి తాళాంగములలోమొదట గొప్ప సంఖ్యయుండు నేనిసమయతి మయముననున్న శ్రోతోవహయతి అంత్యంబుననున్న గోపుఛయతి యిట్లదశప్రాణములు సభిపూర్ణము॥

96

భరతసంగ్రహము

8 చతురస్రజాతి పతకం

3	6	10	18	31	56	అంగములు
	10	22	14	91	180	సంఖ్య
	16	34	72	147	298	పాతాళం
						మహాపాతాళం

చతురస్రజాతి ప్రస్తారమందు అనుధృతాద్యంగముల సంఖ్యదెలుపు పథకము.

అంగము	భేదము	తీర్చుకొను	దృ	ల	శు	తద్యంబు
౧	1	1	0	0	0	1
౦	2	2	1	0	0	3
౦౦	3	5	2	0	0	7
౧	6	10	5	1	0	16
౦౦	10	22	10	2	0	34
౦౦౦	18	44	22	5	0	71
౦౦౦౦	31	89	44	10	0	143
౦౦౦౦౦	56	174	89	22	1	286

10 త్రిశ్రజాతి అనుధృతమేరువు

	౧	1	6	
		౧	0	5
		1	0	5
	౦	1	0	4
౦	1	0	3	3
1	0	2	2	3
1	0	1	1	1

సీ. కాక పాదమునందు గలుగు భేదములెల్ల
 యాదితాళములంచు యనిఁ బుధులు
 దృతహీనమైనచో ధృవభేదము లేయగు
 నటవుత భేదములనగఁ జెల్లు
 గురుధృత భేదముల్గు దురుగామరిమగు
 స్త్రిపుటగురువునందు దేజరిల్లు
 లఘు ధృత భేదములగు రూపకంబన
 లఘుభేదమేక తాళింబులగును

గీ. వరుస బ్రాంహ్మణ రాజస్యవైశ్యశూద్ర
 సంకరకులోద్భవములంచు సంస్కృతింప
 బహుచతురస్రప్రసంబు బరిగఁఖింప
 మిస్రసంకీర్ణముల నంగమెరయుసాంభా

తా. కాక పాదమును బ్రస్థానింఁగా బుట్టిన భేదంబులన్ని యునుఁదితాళం
 బులనియును నందు వకధృతమును తగ్గించి బ్రస్థించిన భేదంబుల
 న్నియును ధృవతాళి భేదంబులనియును పుత్రప్రస్థార భేదంబులు
 అఱతాళి భేదంబులనియును గురుధృత భేదములు మఱమితాళి భే
 దంబులుగాను గురుప్రస్థార భేదంబులు స్త్రిపుటతాళి భేదంబులుగా
 ను లఘు ధృత భేదములు రూపక తాళి భేదంబులుగాను లఘు ప్రస్థా
 ర భేదములు యేక తాళి భేదములుగాను కొండరుపూర్వభిర తాచా
 ర్యులు జెప్పిరి చతురస్రజాతి బ్రాంహ్మణజాతిగాను మిస్రజాతి క్షత్రి
 యజాతిగాను ఖండిజాతి వైశ్యజాతిగాను మిశ్రజాతి శూద్రజాతి
 గాను సంకీర్ణజాతి సంకరజాతిగాను చెప్పిరి॥ 96

సీ తగణస్థలంబుల తనరుచంచత్పుట
 చలగుభగురులు చాచత్పుటంబు

పుత్రలఘుతగణంబు పుత్రులనఘముపట్టి
 తాపుత్రికనగను తనరుచుండు
 మగణంబునాద్యంత మగుపుత్రంబులగూడ
 నదియనంపద్వేల్చ మనగదనరు
 మగణముద టమనంగ నుజంనొందు
 నాదితాళంబగు నరయలఘువు

గీ. దర్పణేఛగుదుగధృత ల్దవులుగురువు
 మదివిరామాంతధృతలఘు మండనగుచు
 నరయనాద్యంతలఘువన లద్వృతముల
 శింహ్వలీలయునగు ననజెల్లుసాంబా॥

98

మార్గతాళములు		దేశీయతాళములు
చంచత్పుట	8 8 4-12	అదితాళం-4-
చాచతుఎట	8_4-4 8	దర్పణేఛ -2 2 8 .
పట్టితాపుత్రిక	12 4.8 4-4-12	మండనం -2-4-1-
సంపద్వేల్చము	12-8 8_8-12-	శింహ్వలీల-4-2 -2-2-4-
పుద టము	8 8-8_	

సీ. కందర్పతాళంబు కగుశృతద్వందంబు
 మగణంబునకు పూర్వమమగు నేని
 ప్రత్యంగతాళమై ప్రబలునుమగణంబు
 వెలీలఘుద్వందంబు వెలయు నేని
 నందువిరామాంత్యమగు గజలీలందు
 లఘు గురుప్లుత త్రిభిన్నంబటండ్ల
 లఘుశృతదుగగురులగు వీరశౌర్యంబు
 యంత్యవిరామంబు లఘుయుగంబు

గీ. హంసలీలయనంగ జెంఱు లరుచుండు

వణాభిన్నంబుధృత లఘుబాహుగురులు

సగణమాద్యంత ధృతలనున్నతి బెసంగి

లగణాస్త్రతములురాజ లీలయగుసాంబా॥

99

కందర్పతాళం 2-2-8-8-8

వీరివిక్రమం 4-2-8-8

ప్రత్యంగతాళం 8-8-8-4-4

హంసలీల 4-4-1

గజలీలతాళం 8-8-8-4 4

వణాభిన్న 2-2-4-8

త్రిభిన్న తాళం 4-8 12

రాజలీల 2 4 4-4 2 4 12

సీ. రంగజ్యోతకమసరంజిల్లు మగణంబు

లలితలఘుప్లతలను బెసంగ

రాజతాళంబనరాజిల్లు గురుప్లత

కరనేత్రధృతప్లత గలయుగంబు

వరవణినియన్వడు వాణిధృతలను

గురువుసంత్యంబును గూర్చునేని

మదనమోదినియన న్మహినిబ్రకాశించు

జలజద్వయంబున జంఱుమీరి

గీ. భగణయుగధృత గురువుతోబరగునేని

లఘువుధృతనేత్ర సగణంబులయ్యేనేని

తగణవాణివిరామ ముల్తనరునేని

సతప్లతలవణా మాలతౌసతముసాంబా॥

100

గంగజ్యోతకం 8 8 8 4 12

రాజతాళం 8 12 12 2 2 8 4 12 12

వరవణిని 2 2 2 2 8

మదనమోదిని 4 8 4 4 4 8 4 4 8 4 4 4 8 4

బ్రౌహ్మణవణః మాలః 4 4, 8 4 4, 2 8
 క్షత్రియవణః మాల 4 2 2 4 4 8
 వైశ్యవణః మాల 8 8 4 1 1 1 1
 శూద్రవణః మాల 8 8 4 8 4 8 12

సీ. రంగప్రదీపమైరంజిలు తగణంబు

గురుశ్చతలస్య మున్ముర్చునేని
 హంసనాదంబననగు లఱు శ్చతములు
 భుజవ్యమగురుల బెంపోదవునేని
 యలగురుగణములుయగు శింహ్వనాదంబు
 మల్లికామోద మనంజలంగు
 లలచతుశ్చతల జెన్న లరుసాల్వపులీల
 లఱు పువారి ధిశ్చతలనుజలంగ

గీ. రమ్యభుజశ్చత లఱు పుతురంగలీల

తనరురంగాభరణ సంఘాతలశ్చతములు
 తగణలఱుగురుశ్చతములు తగుజయశ్చి
 నగుజయానందలల మగణములుసాంబా

101

తా|| రంగప్రదీపం 8 8 4 8 12 సాల్వపులీల 4 2 2 2 2
 హంసనాదం 4 12 2 2 8 తురంగలీల 2 2 4
 శింహ్వనాదం 4 8 8 4 8 రంగాభరణం 8 8 4 4 12
 మల్లికామోదం 4 4 2 2 2 2 జయశ్చీ 4 8 8 4 8 12
 జయానంద 4 4 8 8 8

సీ. లఱుశ్చతద్వందంబు లగుప్రతితాళంబు

మకరందతాళమ నన్జలంగు

భృతయుగస్మగురులుదిన. మంగళంబగు

సగణద్వయంబునసంమ్మదముగ

లఖ-గురుప్లుతగురు లఘుప్లుతంబులచేత

కీర్తియనంగను కీర్తిగాంచు

ప్లుతగురుప్లుతగురు లోపలులిజయసంక్షా

వీరమర్యసగను వేలయుసనలు

గీ. భగురుయుగ్మంబు నీరదంబగునగురువు

నగణమునుగూడ ప్రతికీర్తినాజలంగు

జగణలఘుభృతయుగళంబు జయమటండ్వ్య

ఖభుజలఘుబాహువులు కుఘుక్కు-గునుసాంబా||

102

తా. ప్రతితాళం 4 2 2

వీరమరివి-4 4 8 4 4 4

మకరదం 2 2 4 4 4 8

నీరదము 8 4 4 8 8 4 4 8

దినమంగళం 4 4 8 4 4 8

ప్రతికీర్తి 4 4 4 8 4 4 4

కీర్తి 4 8 12 8 4 12

జయ 4 8 4 4 2 2

విజయ 12 8 12 8

కుఘుక్కు-2 2 4 4

సీ నగణప్లుతాక్షులు నగురుయుగ్మశ్చిత

ల్లప్లుతలఘువులు తపలయుగము

నగుశింహ్వానందన మనగనిస్సాకరం

లఘుభ్రగ్విరామం బులలరుసేని

భలపయములనెన్న బహుశింహ్వాక్రిడన

స్వగముత్రిభంగియై జలగుచుండు

నగణంబులఘుప్లుతల్ప రయశ్చిరంగంబు

రతిలీలనగణంబు రగణయుగము

గీ. నాల్గుబింధులుగురువును నగునురమ్య

తాళమనగను భృతయుగ్మతతియగణము

ధరపరాక్రమ తాళమైదనరు ఘండు

మగునులఘు దుగలను శుభంబరునుసాంబా 103

తా. శింహ్వనంపన 4 4 8 12 2 8 4 8 2 2 8 8 4 4 12 4 8 8 4 12 4 4
 నిస్సాకరం 4 1 1 శ్రిరంగం 4 4 4 12
 శింహ్వక్రిడి 4 4 4 12 4 8 8 రతిపీల 4 4 8 8 4 8 8 4 8
 త్రిభంగి 4 8 4 8 రమ్యం 2 2 2 2 8
 పరాక్రమం 2 2 4 8 8
 శుభం 8 8 8 4 4

సీ. తలముశ్రికీర్తి నాదగుచతుర్బిందువు

ల్నా ద్వింత్తిగురు వులసమరునేని

బిందుమాలినయ సంభేరోందులఘు యుగ్మ

దృగ్విరామాంబోధి ధృతలసమము

లలనభజ్వాప్లుతలను లక్ష్మీలీలగు

అభినందితాళమకాల లనలసలు

నుద్వీక్షణంబనను చితమానగణంబు

గురుశ్చతప్లుతములు ఘూజకారంబు

గీ. అంతగపుక్రీషఘ్రిత విరామాంతశ్చతయు

మల్ల తాళంబునగునయ మాంత్యలఘువు

దీపకంబగుశ్చతయు గద్విలఘుగురువు

నగణలఘురువులు నటసంబుసాంబా॥

104

తా. శ్రికీర్తి 8 8 4 4

బిందుమా } 8 2 2 2 2 8

లిని }

సమతాళం 4 4 1 1 2 2 2 2

లక్ష్మీలీల 4 4 4 4 4 8 4 4 12 12

అభినంద 4 4 4 4 4 4 4 8,
 నుద్వీక్షణం 4 4 8
 ఘూజరం 12 12
 అంతరక్రిడ 2 1 2
 దీపకం 2 2 4 4 8
 మల్లతాళం 4 4 4 4 4 4 4 8 4 4 4
 సటతాళం 4 4 4 4 8

సీ. లఘుధృతసగణంబు లగునందితాళంబు

లఘుధృతశ్చైతి గురులగులతాంగి

ఖండకంకాళంబు కగులఘుయగణంబు

ధృతయేకతాళమ్మై దెబడిల్లు

సగగురువ్రలచేతసగును కంకాళంబు

తగణంబుసమము సతగుసటండ్య

యగణంబు విషమంబు యగుచతుస్థాళంబు

గురుధృతశ్చైతియంబు గురుగుగాను

గీ. లఘుధృతమున ధంగ తాళంబునగును

రాజలీలాలిలాసంబు రగణధృతయు

లఘువిరామంబు లఘుసేఖరమనబడును

కరధృతవిరామములనుసరించి ముసాంగబె॥

105

తా. నందితాళము 4 2 4 4 8

సమకంకాళం 8 8 4

లతాంగి 4 2 8 8 8 8

రాజవిలాసం 4 4 2

ఖండకంకాళం 4 4 8 8

లఘుసేఖరం 4 1

యేకతాళం 2

సంకరం 2 2 1

కంకాళం 8 8 8 8 8 8

విషమకంకాళం 4 8 8

చతుస్థాళం 8 2 2

అధంగతాళం 4 12

సీ. నగనగణము మగణము తనసౌతనగను

లనితంబుభుజధృత లఘుగురువులు

రమణియ్యలఘుగురు లగురతితాళంబు

నాలుగుధృతల చేనగునుకరుణ

దగనారుధృతల చేతగునుషట్తాళంబు

కరిబిందులఘు. ప్లతల్కమలమగును

నయధృతలు జగణంబునారాయణి

పార్వతీనేత్ర మింపలరుచుండు

గీ. లఘుధృతాద్యంతములను జెంన్నలరునేని

నలనలంబులు యగుశివనందినియన

బాహుధృతప్లతగుగువులు భారతియును

గలపలంబులు గరుడంబుకగునుసాంబా॥

106

తా. వసంత 4 4 4 8 8 8

కమల 2 2 4 12

లలిత 2 2 4 8

నారాయణి 2 2 4 8 4

రతీతాళం 4 8

పార్వతీనయనం 2 4 2

కరుణా 2 2 2 2

శివనందిని

4 4 4 4 4 4 8 4

షట్తాళం 2 2 2 2 2 2

కళ్యాణి

2 2 12 8

గరుడతాళం 8 4 12 4

యిదిశ్రీభారద్వాజ శగోత్ర పవిత్రవేదుల యజ్ఞశ్వరతనూ

భవశీతారామశాస్త్రి విరచితంబగు

భరతసంగ్రహమునందు

తాళప్రకరణం

సంపూర్ణము

పాదప్రకరణము.

॥०००॥

సీ. పరగపాదాధ్యాయ పథతుల్యచియింతు
 ప్రసృతికరణాంగ పూహాలమరు
 ఆంగవిక్షేపంబు ఆరభటివృద్ధి
 ననునరించిన భావమతిశయించి
 తాళానుగుణముగా తనరెడినటుపాద
 విన్యాసరూపమై వేలయుచుండు
 నదితాండవంబున నలరుచునుగిమూడు
 ద్రెవులనస్తరి నైజరిల్లు

గీ. ఆంగమాత్రాను విక్షేపణంబుచేత
 నటునిపదకృతకర్మంబు నటనమగును
 నతిమృదులరాగకరణ గుణానహంబు
 కైశికియతంబులాశ్యంబు కరముసాంబ॥

107

తా. పాదాధ్యాయంబునందు గలగీతులు చెప్పెదవినుము యెత్తిచేయ
 దగు కరపాదాన్వితంబగు దేహావిసేషములు ఆరభటివృద్ధి ప్ర
 ధానంబుగా భావమువృద్ధిచేది
 తాళానువర్తియై ప్రకాశించు నటునిపాద విన్యాసరూపంబు
 తాండవంబనబడును నదియుమూడు గీతులై యుండును దేహావి
 ష్టేషణముచేత నటునిపాదములచేత నాచరింపంబడు కర్మనటనమ
 నంబడును అతికోమలంబుగాజూపు దేహావిన్యాసకర్మంబు కైశికి
 పృద్ధిప్రధానంబై లాశ్యంబనబడును

107

సీ. వివిధరసాదుల లెలుగోందోనాట్యంబు

శుభకార్యములయందు చూడదగును

పాదవినాస్యంబు బరగందుద్వివిధమై

సమమువక్రముల సస్పష్మదముగ

నవినాల్పువిధముల సంగ్రహకాశించు

ముంనువెస్కకు పార్శ్వములనుచెంది

బ్రాణపంచకమంకు బ్రబలునుపుంభత

సంఘట్టతంబు బ్రసారితంబు

గీ. లంఘనముకుంచితముల జెంపెలకుకన్ద

మూడువిధములు మధ్యాగ్రములములను

దనరుదోధూయరక్తి విదారితప్ర

కంపమునువిశ్లేషము పెంచకలలుసాంభా॥

108

తా. అనేకవిధములగు రసాదులచే బ్రకాశించునాట్యమును శుభకా

ర్యములయందు చూడవలయును అందుపాదవిన్యాసంబు రెండు

విధములు 1 సనుపాదము 2 పక్రపాదము అందువక్రొక

దానికి న్యాసం 4 విధములు 1 ముందుకు 2 నెనుకను 3 కుడి

ప్రక్కకు 4 యెడమప్రక్కకు పోందినాలుగువిధములు అందువ

క్రొకదానికి అందుబ్రాణములుగలవు 1 పుంభతము 2 సంఘ

ట్టతము 3 బ్రసారితము 4లంఘనము 5కుంచితము అందువక్రొక

దానికి కర్మమూడువిధములు 1 మూలమును 2 మధ్యమును

3 అగ్రమును పొందును పీఠీకీకలలు అందువిధముగాగలవు

1 దోధూయము 2 రక్తి 3 విదారితము 4 ప్రకంపము 5 విశ్లే

తము

108

సీ. గురులఘుసమములగు శున్యాశ్చ త్రితయంబు

చటకము నాగహంసముకపోత

డోలానురూపమై దోచునుగమనంబు

మండలంబులు నాల్గమరుసు శితము

వామావృతంబుగా వరి వెడిజుక్రంబు

దక్షి శివృతనునందగు ష్టు శితము

పూర్వావృతంబై న ప్రసూతమతమందగు

పచ్చినుంబృతము గుంపాటవంబు

గీ. తాళములును గ్రహాంతరేణులతోని

బాదములచేతి బ్రహ్మారణ్యకీర్తనాపు

ధ్యయతులనంగితి సోమోలేపియచలయు

పావకాద్వైతస్వత లింబిపాపాంసాం గా॥

109

తా. న్యూనం ౩ పిపూలు 1 నచన్యూనం 2 లఘున్యూనం 3 గురు

న్యూనం వీటియందుగమనములు 10 లగుశ్చిపూలు విభక్త పాము

హంసపావురము పుష్కల సుమత్యయింపను వీటికిమాడలము

లు నాల్గుస్కములు యెడమవైపునాదిగుగు చక్రము వ శితమని

యును కుడిగాదిగుగు చక్రము ష్టు శితము మందగుదిగుగు

చక్రము ప్రసూతము నెనుకీగుగుగు చక్రము పాటవము

అనబడును యందుతాళములవలెనే గ్రహాంతరేణుని పాదము

లచేత బ్రహ్మారణ్యకీర్తల జాప్రపండితల సహాయముచేత యిందుగ

లవి సేపంబులు గ్రహింపవలయును

109

సీ. హారనాగధరశాలి హాయసక్రోధన

త్సగ్రతనస్సుశవంచ మిప్రయుక్త

భానువారమునందు భక్తియుక్తంబుగా

భరతశాస్త్రార్థము ల్పరగగూర్చి
 దశశతోత్తరము వైదగుసీసపద్యము
 త్రైసిసమద్విరాచె జెకోనుండు
 ధరనిదినాచంద్ర తారకంబగుచును
 నీకటాక్షంబు చేనెగడుగాత

గీ. భక్తియుతముగ దీనినిబతనసేయు
 బుణ్యబురుషులు వసుయశఃపూర్తిచెంది
 ధరనుశ్రితైలవాసుని దయకు ప్రాత్య
 లగుచు మోక్షుడందంబు నందలగుసాంబా॥ 110

తా. 1811 శాలివాహనశకమునకు నడిచుగుక్రోధనం॥ సూఖసుఖ
 ి భానువారము రోజున భరతశాస్త్రంబు తెల్లను బరిశీలించి భక్తి
 తో నూటపదిశీశపద్యములను జేశిమీకు నమస్కరణముగా వించె
 ను దీనిగ్రహింపవలయును భూమియందు నీకటాక్షమువలన
 ఆచంద్రతారకముగా సిగ్రంథముయుండు గాక భక్తితోనిది బతన
 చేయు పుణ్యపురుషులు యశోధనవంతులై శ్రితైలవాసునిదయ
 కు ప్రాత్యలై మోక్షము నెంచుదురుగాక 110

యిదిశ్రి భారద్వాజసగోత్ర పవిత్ర వేదుల యశ్శైశ్వరతనూ
 భవశీతారామశాస్త్రి విరచితంబగు
 భరతసంగ్రహమునందు
 పాదప్రకరణము
 సంపూర్ణము

శ్రిసాంబ శివార్పణమస్తు

